دیــوان

پیر شالیاری

زردشتی (هەورامی)

٣٤

سنندج: چهار راه‌شهداء پاساژ عزتی

طبقه دوم انتشارات محمدی

دیــوان پیــر شالیــار

زردشتی (هەورامی)

ناشر : انتشارات محمدی سنندج

تیـراژ : ۵۰۰۰ جلد

چـاپ اول

چـاپ : تعاونی ۴۲ سنندج

بهمن ماه ۶۳

* قیمــت ۲۰ تــومــان *

نووسەر لە چەند دێڕێکا

+ ناوی محمد بهاءالدین کوڕی مەلا صاحب مدرسی تەوێڵە وە لە نەوەی مەلا نەذیری گەورەیە •

+ لەساڵی ١٩٣٤ لە تەوێڵە لە دایك بوە •

+ لە ساڵی ١٩٥٧ لە سلیمانی لە مزگەوتی ئەوقاف ئیجازەی وەرگرتوە •

+ لە ساڵی ١٩٥٩ چوەتە دەورەی ئاینینی ماموستایان ، وەکراوە بە ماموستا لە قوتابخانەی تەوێڵە •

+ هۆنراوەی لە زۆر ڕۆژنامەدا بلاو کراوەتەوەتە • نازناوی دانای هەورامی یە •

بسمه تعالی

سخنی چند از ناشر

از آنجا که انتشارات محمدی یک انتشارات نوپا وجدید می‌باشد تاکنون در حد توان خود به فرهنگ منطقه خدمات چشم گیری نموده است، ابتدای تاسیس این انتشاراتی بهرکس که نشانه‌ای از انسانیت از او بچشم می‌خورد و به هر متدینی که ادعای دینداری می‌کرد وبهرمردمی که ادعای مردمی بودن می‌نمود مراجعه نمودیم هیچ کسی بما کمک نکرد یکی ما را سرمایه‌دار می‌خواند آن یکی ما را ضدانقلاب و حتی غیرمسلمان دیگری ما را دولتی و حتی جاسوس و اطلاعاتی می‌دانست اما چون خدای بزرگ میدانست ما هیچ کدام از اینها نبودیم که اینها می‌گفتند و تنها عشق و علاقه به مسائل فرهنگی مرا وادار کرده بود به این کار بزرگ و دشوار دست بزنم بدون توجه به ناسزاها و تهمتها به کار خود ادامه دادم که اکنون از حمد خداوند زحمات ما بهدر نرفته و نتیجهٔ خود را داده است و عملا ثابت کرده‌ایم بدون وابستگی بجائی و یا کسی و دسته یا گروهی بمردم وفرهنگ مردم خدمت می‌کنیم و به این سخن که از دانشمند بزرگ کرد شیخ کاک احمد سلیمانی واقفیم که می‌فرماید ایمان عبارت از سه چیز است یک:باور به دل دوم:اقرار به زبان سوم:عمل به وسیلهٔ خود شخص (عه‌مه‌ل به له‌ش) از خدای توانا می‌خواهیم توفیقمان دهد در سراط مستقیم گام برداریم و خدمتمان فقط جنبهٔ دنیایی نداشته باشد و عملا ثابت کنیم مسلمان هستیم والسلام .

لازم بیادآوری است هر نوع مطالب عربی جهت ترجمه به فارسی اعم از کتاب ، جزوات ، نامه و .... پذیرفته میشود :

و اینک چند تا غلط چاپی که در مناجات امام شافعی موجود است اینجا می‌آوریم که بدین وسیله کاملا تصحیح شود .

اغلاط چاپی مناجات امام شافعی آنچه بنظر اینجانب رسید .

صفحه	غلط	صحیح
۴شعر ۶	لاتزع	لاتزغ
۵شعر ۱۱	وَ وَاْسَعْ	وَ أوْسَعُ
۶شعر ۱۲	متّضرعْ	مُتَضَرّعُ
۶شعر ۱۳	سِرىٰ	سِوى
۷شعر ۱۵	والْمُغفّل	والْمُغْفّلُ
۱۴شعر ۳	عِجزى	عَجزى
۱۵شعر ۲	عَلْيَلهُ	عُلَيلَهُ
۱۵شعر ۳	حِمِلْهِ	حِلْمِهِ
۱۵شعر ۴	عِيلْمِهِ	عِلْمِهِ
۱۷شعر ۳	شَفَعتهُ	شَفَّعْتَهُ
۱۸شعر ۲	فارِحَمْ	فاْرْحَمْ
۴	خیبات	خیبت
۵	موآنه	موءنث
۶	فضیحته	فضیحت

کتاب افکار سیاسی و دینی سید قطب بقلم دکتر مهدی فضل‌الله استاد دانشگاه سوربون پاریس بزبان عربی که در دست ترجمه است .

مترجم اسماعیل حسینی

سەرەتا

مەبەست لەم نووسراوە ئەوە نیە کە شێوەی هەورامی بەسەر شێوەکانی تری زمانی کوردیدا بەزیاتر سەیر بکرێت .

بەڵکو مەبەست ڕوون کردنەوەی مێژووی بیرشالیارو چۆنیەتی نووسینی کۆنو شێوەي ژیانو دیمەني ناوچەي هەورامانە ، لەگەڵ لێکۆڵینەوە لە مێژووي هونەرەکان .

هەروەها باس کردني چەند پیاوێکي ئاینی بەناوبانگ لە سەردەمي ڕابوردوودا بەکورتی .

لەوانەیە ڕای گەلێك خوێندەواری دڵسۆز ئەوە بێت کە شێوەي سۆرانی بەکار بهێنرێت لە خوێندنو نووسیندا ، وە بکرێ بە زمانی یەکخراو لە هەموو ناوچەکاندا ، چونکە ڕاستو ڕەوانو بێ گرێیە .

بەڵام ئەبێ هەوڵ بدەین لە شێوەکانی تري زمانی کوردي بکۆڵینەوە تا لە ئەنجامدا [کۆزمانێك] بەشێوەی سۆرانی بەدەست بهێنین .

خوێندەوراي بەڕێز ! ئەبێ ئەوەش بزانین کە زۆر لە کۆنەوە هۆنەرەکانی ناوچەي هەورامان بەبۆنەي سەختیی ناوچەکە یانەوە ، وە بوونی دەرامەتي وپێویستی ژیان بە بێ کەمو کوورِي لەو ناوچەیەدا ، ناچار نەبوون کە هۆنراوە بەزمانی داگیر کەران وفەرمان ڕەوای بێگانە بڵێن ! .

بەپێچەوانەی هۆنەري شێوەکانی تر کە ناچار بوون بە زمانی ئەو فەرمان ڕەوایانە بنووسنو بخوێننو هۆنراوە بڵێن ، وە تاڕادەیەك زمانەکەي خۆیان فەرامۆش بکەن .

ئەگەر هۆنراوەیەك یاجۆریکي تری وێژە (ئەدەب)یان ووتبێ

بەشێوەي هەورامی‌بووە بە پەیڕەوي کردنی بوێژو هۆنەرەکانـــی ناوچەی هەورامان •

لەکۆتاییدا داواي لێبووردن ئەکەم ئەگەر کەمو کووڕي‌یەکمان بەرچاو کەوت لەم نامیلکەیەدا •

محمد بهاء الدين ملا صاحب

بەشی یەکەم

پیرشالیاری زەردەشتی

پیرشالیار کوڕی (جاماسپ) یەکێکە لەو پێشەوایانەی کە پەیڕەوی ئاینی پێغەمبەر زەردەشتیان کردوە لە ناوچەی هەوراماندا ، وەک ئەڵێن پەرستنی ـ هورمزد ـ هەر پیاوە ئاینیە بەناو بانگەکان لەسەریان بوە ، وە خەڵکی‌تر لەوجۆرە پەرستنە بەخشراو بوون ٠

بەو پیاوە ئاینیانەیان وتوە ـ پیر ـ لەمناوچەیەدا ٠ ئەم پیرانـــە زۆرن وەک ئەڵێن نەوەدو نۆ پیرەی هەورامان ، وەک پیررۆســـتەم ، بابابیدۆ ، پیرزەڕین ، پیرجان ، باباحـــەیرانێ ، پیرداود ، پیرەوەتێ ، شالیار چیاو ـ هتد ٠٠

پیرشالیار هەر لەسەر بیروڕای زەردەشت پـــەڕاوێکی تایبەتی هەبووە بەناوی [ماریفەت‌و پیرشالیاری] ئەم پەڕاوە وەک ئاوێســـــتا بەشێوەی هەورامی بووە ٠

قانع لەدیوانی شاخی هەوراماندا ئەڵێت ؛

کتێبی زەردەشـــت کـــە ئاویســـتایە
وەک باقـــی کتێب خەڵاتی خوایـــە
بە زوان هەورامی هاتـــە ســـەر بەشـــەر
یانێ های زەردەشت بووبە پێغەمەر
تادەوری خۆی بـــوو وەک باقی دینـــان
بەڵام نـــەســـخ بوو ئەویش بە قورئان
ماریفـــەت‌و پیر وتـــەی شـــالیارە
کـــە بە پیر شـــالیار لە گشـــت دیـــارە

شاخی هەورامان هەرچەنـد ڕەنجەڕۆم
زۆرچاك بزانـە کـەمەمنـووني تـۆم

چونکـــە پاراســـتت تۆ ئەو زمانـــە
تێکـەڵت نـەکرد لـەگـــەڵ بێگانـــە

نە ڕۆم نـە عـەجـەم نە تورکیتـاتار
نە رووس نە ژاپۆن نە دەست ئیستیعمار[1]

پیرشالیار لە یەکێك الە بەندەکانی (ماریفەت)دا ئەفەرموێ :

وەروێـــوە وارۆ وەروە وەرێنـــــە
وەریســـــە بڕیۆ چـوار ســـەرێنە

کـەرگێ ســـیاوە هێڵـە چەرمێنـــە
گوشـــــلێ مەمێڕیۆ دوە بـەرێنە[2]

هەندێ لەپیاوە ریش‌سپی‌یەکان ئەڵێن مەبەستی پیرشالیار ئەوەیە کە ئاینێك پەیا ئەبێت وەك بەفري وا هەیە بەفر ئەتوێنێتەوە ، ئاینیـك دێت ئەم ئاینەي ئێمە بەتاڵ ئەکاتەوە ، وە بریتیە لە چوار بەش ، وە وەك چۆن مریشکي ڕەش هێلکەي سپی ئەکات ، (محمد) ـدەخ ـ لـــە عبداللە ئەکەوێتەوە . هەرکەس مرد یان بەهەشتیە ، یان دۆزەخي .

بەڵام محمد مردۆخ[3] ئەڵێ مەبەستی ئەوەیە کە داوای یەکیەتی ئەکات لە هەورامیەکان وە ئەڵێت ، ئەگەر پارچە پارچە بن وەك بەفر

---

(١) شاخی هەورامان . ل ١٢

(٢) وەروە : بەفر . وارۆ : باری . وەرێنە : ئەتوێنێتەوە . وەریسە: گوریس . هێڵە : هێلکە . سیاو : ڕەش . چەرمە : ســـپی . گوشلێ : گۆزە . مەمێڕیۆ : ئەشکێ . بەرە : دەرگا .

(٣) تاریخ مردۆخ . ل [٢٢٤] بەشي یەکەم .

ئەتوێنەوە ، وەك گوریسێك كە یەك جار ببێ بە دوو لەتەوە چـــوار سەري هەیە • لەبەندێكي تردا ئەفەرموێ :

داران گیان داران جەرگ‌و دڵ بەرگن
گامێ بڕ بەرگن گامــێ بێ‌بەرگـــن
كەرگە جە هێلە ، هێلە جە كەرگـەن
ڕەواس جە ڕەواس وەرگ جە وەرگەن(١)

واتە :ـ درەختەكان وەك ئادەمیزاد گیان لەبەرن ، وە ئەوانیش جەرگ‌و دڵیان هەیە كە گەڵاو ڕیشەیانە ، وە ماوەیەك گەڵایـــان هەیەو ، ماوەیەك ئەوەرێ ، وە مریشك لە هێلكەیەو هێلكەش لــە مریشك پەیدا ئەبێ ، ڕیوي لە ڕێوی‌و ، گورگ لە گورگ ئەبـن ، مەبەستی ئەوەیە چۆن درەخت پێویستی بە ڕەگوڕیشە هەیە ، هەروەها مرۆڤ پێویستی بە خزمو یارمەتی دەر هەیە بۆ ئەوەي بە هەموویانەوە بە كۆمەڵ بژین ، وە ژیانێكی پڕ كامەرانی بەدەست بهێنن ، مرۆڤ هەر لە مرۆڤ بووە ، وە پێویستە لەگەڵ مرۆڤ بژیت ـ گیا لەسەر بنجي خۆي ئەڕوێتەوە ، زۆر جار لەپاش تەواوبونی هەموو بەندێك لـــە فەرمودەكانی ئەمەي خوارەوە دووبارە كراوەتەوە •

هـۆشت جە واتـەی پیرشـــالیار بـۆ
گۆشت جـە كیاستەي زاناي سـیمار بۆ

ئەڵێن مەبەســــتی ئەوەبوە كە بە دڵ ئاگات لە فەرموودەكانی پیرشالیار بێت، بەڵام گوێیش بگرە بۆ نێرراوی زاناي ڕەمزگۆ (محمد) دروودی خواي لێ‌بێ • مەردۆخ ئەڵێت زاناي سیمار زەردەشتە ، وە

(١) كەرگ : مریشك • ڕەواس : ڕێوی • وەرگ : گورگ •

به (وەخسوور) سیماري[1] ناوبانگی دەرکردوە •

بەڵام من وائەزانم مەبەستي لە ڕمزگو هەر (محمد)ە ، چونکە وتمان پیرشالیار لەسەر بیروڕاي زەردەشت بووە • لەبەرئەوە پێویست ناکات بڵێت هۆشت لە فەرمودەي پیرشالیار بێتو گوێشت لە نێرراوی زەردەشت بێ •

هەروەها ئاوێستای زەردەشت ، بەشێوەی هەورامی کۆن نوسراوەتەوە ، وە ئەو هۆنراوانەش کە لە لاي جێشانەي سلیمانیەوە دۆزراونەتەوە ، وە لەسەر پێستی ئاسك نوسراون نزیکەي (١٣٧٠) هەزارو سێسەدو هەفتا ســـاڵ لەمەوپێش لە دەوروبەری هەژدەی کوچدا ، لەشکرێکی پێنج هەزار کەسی ڕوبەڕوی کوردستان هاتــوە بۆ بڵاوکردنەوەی ئاینی پیرۆزی ئیسلام بە سەرکردایەتی (ابو عبیدەی انصار)[2] وە عبداللەي کوري عمر ، ئەو ناوچەیە هەموو داگیر ئەکەن• وە لەئەنجاما (ابوعبیدە) لەپشت هەڵەبجەی ئێستاوە شەهید ئەکرێ و ئێستەش گۆری لەوێیە • هۆنەرێکي ئەوسەردەمە نارەزایي خۆی لەو داگیرکردنە دەرئەبڕێو ئەڵێ :

هـــورمزگـان ڕمـان ئاتـــران کژان
وێشان شـــاردەوە گەورە گەورەکان
زورکـــاري ئارەب کردنــە خاپـــور
گنـا ئی پاڵـــە هەتـــا شـــارەزوور

---

(١) بروانە (دبستان المذاهب) نووسینی احمد کوری ابو بکر لاپەرە (١٠) •

(٢) هەندی کەس بە هەلە وائەزانن ئەم (ابو عبیـــدە) یە کـوری (جراح)ە ، کەچی ئەو (ابوعبیدە)یە لە شـــام وەفاتی کردوومو لەوی نیژراوە •

شـــەنو کەنیکـــا وە دیـــل بشـــیا
مـــەرد ئازا تلـی وە ڕووی هوینـــا
ڕەوشـــتی زەڕدەشت مانۆوە بێ کەس
بزیکـا نیکا (هورمزد) وە هیچ کەس[1]

واتە : مزگەوتەکان ڕوخان ، ئاگرەکان کوژانەوە ، گەورەکان خۆیان شاردەوە ، وە پیاوە ئاراکان کوژران ، وە لەناو خوێنا تلانەوە :

زۆرکاری عەرەب هەرلێرەوە تێ ی کەوتن تا شـــارەزور ، ژنو کچیان بەدیل گرت ئیتر ئاینو ڕەوشتی زەڕدەشت بێ کەس ئەمێنێتەوە وە هورمزد بەزەیی بەکەسا نایێتەوە • لێرەدا ڕوون ئەبێتەوە کـــە زەڕدەشت ئاگر پەرست نەبووە بەڵکو خاوەنی ئاینێکی خواپەرســـتی بووە •

ئەوەش بزانین بەشی ئەودیوي ناوچەی هەورامان تا ساڵی ٨٤٢ھ بەهۆی سەختی شوێنەکەیانەوە ، هەر بە سەرزار ئیسلام بوون ، وە لەژێرەوە لەسەر ڕەووشتی زەڕدەشتو ماریفەتی پیرشالیار ڕۆیشتون •

تەنانەت جارێکیان کۆمەڵێك لە خەڵکي ئەوناوە لەناو خۆیانا باسی ڕابوردوی خـــۆیان ئـــەکەن ، یەکێکیـــان لە ریش‌ســـپي‌یەکی بەساڵاچوو ، ئەپرسێ ئەڵێ : ئەرێ مانە قرۆنی قەدیما یان ماریفەتو پیرشالیاری : واتە : قورئان کۆنە یان ماریفەت • ئەویش لە وەڵاما ئەڵێ

(١) هورمزگان : هورمزگا ، جیگای پەرستنی هورمز بەشـــیوەی هەورامی • (مزگ)کە بە هـــەورامی بە (مزگەوت) ئەڵـــێن کورت‌کراوەی هورمزگایە ، ڕمان : ڕووخاوە • ئاتران : ئاگر • کژان : کوژایەوە • کنیکا : کچ • تلی ، تلیا : تلایەوە • مانۆوە : ئەمێنێتەوە • ویشان : خۆیان • گنا : کەوت • ئی : ئەمە • پالە: هەرلێرەوە • ئارەب : عەرەب • بشینا : بردنیان : هوینـــا : خوێنا • بزیکا : بەزەیي •

[ماریفەتو پیرشالیاری ئەدیما • ڤرۆنی‌هیزیگە گوشـــایشە کـوڕی ئاوردەنش] • بەمانا ماریفەتی پیرشـــالیار کۆنترە • قـــورئان دوێنێ گوشایشە کوێر هێنای بۆ ئاومان •

گوشایش : کوڕی پیرمحمدی[1] هەورامی‌یە لە ساڵی ٧٩٠هـ لەدایك‌بووە ، وە لە ساڵی ٨٧٣ مردووە • لەبەر ئەوەي چاوي کەمێ مژمۆر بوون ، پێ‌یان ووتووە گوشایشە کوێر • دەستێکی باڵای هەبووە لە بڵاوکردنەوەی ئاینی ئیسلام لە ناوچەی هەوراماندا •

زۆر لە زاناو دادوەرەکانی [قاضی] ئەم ناوچـــەیە لە نەوەی ئەوون ، وەك مەلا عەباش ، مەلا ئیسماعیل ، مەلاشریف ، مەلا یعقوب ، مەلا سەعدی ، کە هەموویان لەمەوپێش ژیاون وە بەناوبانگ بوون •

بەڵگەیەکی‌تر کە هەورامانی ئەودیو بە ئارەزووي خۆیان ئیسلام بوون ئەوەیە ، (تیرداد) فەرمان ڕەوای کوردستان لە ساڵی ٣٣٨ز ئاینی عیسای پەسەند کـــردووە ، وە بڵاوی کـــردوەتەوە بەڵام ناوچـــە شاخاوی‌یەکان بەتایبەتی ئەم ناوچەیە بەگوێ‌یان نەکردووە ، وە هەر

---

(١) پیرمحمد کە بە (بابا مەردۆخە) بەناوبانگە لە ســـــاڵی ٦٨٠هـ لەدایك‌بوە ، وە لە ساڵی ٧٩٠هـ دا مردوە ، وە یەکێکە لـــــــە نەوەدو نۆ پیرەی هەورامان • وە گۆری لـــــە نزیـــك گۆري پیرشالیارەوەیە ، لە تەمەنی ٩٨ ساڵیدا کچی شیخ (شـــــهاب الدین)ی دزاوەزي مارە کردوە ، وە پاش ١٢ ساڵ گوشـــایش لەدایك‌بوە •
مەردۆخیەکانی ئەگا شیخان ، هەزارکانیان ، قەزەداغ ، محمـــد مردوخ (آیة الله) زاناي بەناوبانگ لە نەوەي ئەوەن • هەروەها مامۆستا بـــەرزەکاني مەردۆخي قـــەرەداغ وەك شـــێخ عمـري قەرەداغي هەموویان لە نەوەي ئەون • هەروەها شیخ‌محمدسعیدی تەختی وە (شیخ محمد قەسیم)ی مەردوخی هتد • کە لە ١٢٣٦دا مردووە •

بەسەر ئاینی زەردەشت و مازیفەتی پیرشالیاری یەکەم ڕۆیشتوون •

هەروەها ئەو شەڕە خویناوی‌یانەی کە لە سالآنی ۳۰۷ - ۳۲٤ کۆچیدا لە سەردەمی فەرمانڕەوایی عەباسی‌یەکاندا لە سەروی کوردستاندا ڕویانداوە هەموویان شەڕی ئاینی وە بۆ پاراستنی ئایین بوون •

جەژنی پیرشالیار

سی‌وپێنج ڕۆژ زستان ئەمێنێ ، هەورامیە دانیشتووەکانی ئەو دێیەی کە گۆرستانی پیرشالیاری تیایە ، لە خانوەکەی خۆیدا هەموو سالێك ، سێ ڕۆژ جەژن ئەکەن ، خواردن هەر ئەو خواردنەیە کە لەوسەردەمەدا خواردوویانە وەك گۆشتەوە بڕوێش •

هەر لە یەکەم ڕۆژی بەهاردا ، هەرکەسێ بەگوێرەی تەواناى خۆی ، بەرخ بێ ، یان کار یان گوێرەکە نیازی خێری پیرشالیاری لێ‌ئەهێنێ بۆئەوەی لەوڕۆژەدا سەریان ببرن ، وە ئەو ئاژەلانە ئەدەنە دەست گزیرەکان بۆ بەخێو کردنیان بە جارەلۆی تایبەتی پیرشالیار خۆی کەتا ئیستەش ماوە ، وە لە دەربەندی [ملەمارفا]باغێك گوێزی هەیە •

ڕۆژێك پێش جەژن گوێزی ئەو باغە بەش ئەکرێتەوە بەسەر خەلکا بەوە ئاگادار ئەبن کە سبەینێ جەژن دەست پێ‌ئەکات •

منالآن بەیانی زوو لە ڕۆژی چوارشەمەدا دەست‌ئەکەن بە گەڕان بەکۆلآندا ، بەدەنگی بەرز ئەلێن (کلاوڕۆژنە) ئەوانیش چی لەبەر دەستیانا هەبێت بێ‌بەشیان ناکەن ، وەك گوێز ، مێوژ ، هەنجیری وشك دانوله • هتد •••

یەکێك لە نەتەوەي (هاڵیشا) کە یەکەمجار ئاژەڵی سەربڕیوە هەموویان سەرئەبڕێت وە خۆي سیوجگەرێك ئەبات بۆخۆي هەر تایفەیەك چی جۆرە گۆشتێکی پێدرابێ لە یەکەمجەژندا ئێستەش هەر ئەوجۆرەی ئەدەنێ •

بەڵام بڕوێش لە هەموو ماڵێك کۆئەکرێتەوە ئێوارەي پێنجشەمە گزیرەکان مەنجەڵی گەورە کۆئەکەنەوە نیوەي لێئەنێن منداڵان دێن هەریەکە بەشی ماڵی خۆیان ئەبات •

وە بۆ شەوی هەینی نیوەکەیتری لێئەنێن ، وە پیاوان هەموو لە خانوەکەي پیرشالیاردا کۆئەبنەوە ، کە بەس لەساڵێکا سێ رۆژ دەرگاکەي ئەکرێتەوە ، وە لەپێشەوە بە دووزیز وە بە نۆرە دەستئەکەن بە هەڵپەڕکێ وە لەدواییدا ، هەموو دائەنیشن دەست ئەکەن بە نانخواردن پاشئەوە بەردێك کە پێي ئەڵێن (کۆمسا) کە لەنزیك گۆڕی پیرەوەیە ، گزیرەکان ئەیشکێنن وە بەشی ئەکەنەوە بەسەر خەڵکا بۆ موفەڕەکی ، وە ئەڵێن هەموو ساڵێك وەك خۆي لێ دێتەوە ، چلو پێنج رۆژ ، لە بەهار ئەڕوات کە زوربەی خەڵك نیازی چوونە هەوارگەکان ئەکەن دووبارە لە سەر گۆڕستانی پیرشالیار نانێك ئەخۆن ، وە داواي سەرکەوتنی لێئەکەنو ڕوو بە هەوارگەکان بڵاو ئەبنەوە •

تائێستە بۆ ئێمە ڕوون نەبوەتەوە کە ئایا ئەم جەژنە جەژني پیرشالیاري زردەشتی کوڕي جاماسبە ، یان جەژنی پیرشالیاري دوەمە کە لە نەتەوەي پیرشالیاري یەکەمە وە لە ساڵێ (٤٨٠هـ)دا خەونێکی دیوە بە (محمد)ەوە (د•خ) وە بەیانی زوو ئیسلام بووە وە ناوی خۆي گۆریوە بە (مصطفی کوری خداداد) وە هاوچەرخی شیخ عبدالقادري

لەسەر ئاینی زەردەشتو ماریفەتی پیرشالیاری یەکەم ڕۆیشتوون •

هەروەها ئەو شەڕە خویناوی‌یانەی کە لە سالآنی ٣٠٧ – ٣٢٤ کۆچیدا لە سەردەمی فەرمانڕەوایی عەباسی‌یەکاندا لە سەروی کوردستاندا ڕویانداوە هەموویان شەڕی ئاینی وە بۆ پاراستنی ئاین بوون •

جەژنی پیرشالیار

سی‌وپێنج ڕۆژ زستان ئەمێنێ ، هەورامیە دانیشتوەکانی ئەو دێیەی کە گۆرستانی پیرشالیاری تیایە ، لە خانوەکەی خۆیدا هەموو سالێك ، سێ ڕۆژ جەژن ئەکەن ، خواردن هەر ئەو خواردنەیە کە لەوسەردەمەدا خواردوویانە وەك گۆشتەوە بریێش •

هەر لە یەکەم ڕۆژی بەهاردا ، هەرکەسێ بەگوێرەی تەوانای خۆی ، بەرخ بێ ، یان کار یان گوێرەکە نیازی خێری پیرشالیاری لێ‌ئەهێنێ بۆئەوەی لەوڕۆژەدا سەریان ببرن ، وە ئەو ئاژەلانە ئەدەنە دەست گزیرەکان بۆ بەخێو کردنیان بە جاڕەلۆی تایبەتی پیرشالیار خۆی کەتا ئێستەش ماوە ، وە لە دەربەندی [ملەمارفا]باغێك گوێزی هەیە •

ڕۆژێك پێش جەژن گوێزی ئەو باغە بەش ئەکرێتەوە بەسەر خەلکا بەوە ئاگادار ئەبن کە سبەینێ جەژن دەست پێ‌ئەکات •

منالان بەیانی زوو لە ڕۆژی چوارشەمەدا دەست‌ئەکەن بە گەڕان بەکۆلاندا ، بەدەنگی بەرز ئەلێن (کلاوڕۆژنە) ئەوانیش چی لەبەر دەستیانا هەبێت بێ‌بەشیان ناکەن ، وەك گوێز ، مێوژ ، هەنجیری وشك دانوله • هتد •••

یەکێك لە نەتەوەي (هاڵیشا) کە یەکەمجار ئاژەڵی سەربڕیوە هەموویان سەرئەبڕێت وە خۆي سیوجگەرێك ئەبات بۆخۆي هەر تایفەیەك چی جۆرە گۆشتێکی پێدرابێ لە یەکەمجەژندا ئیستەش هەر ئەوجۆرەی ئەدەنێ •

بەڵام برِوێش لە هەموو ماڵێك کۆئەکرێتەوە ئێوارەي پێنجشەمە گزیرەکان مەنجەڵی گەورە کۆئەکەنەوە نیوەي لێئەنێن منداڵان دێن هەریەکە بەشی ماڵی خۆیان ئەبات •

وە بۆ شەوی هەینی نیوەکەیتری لێئەنێن ، وە پیاوان هەموو لە خانوەکەي پیرشالیاردا کۆئەبنەوە ، کە بەس لەساڵێکا سێ رۆژ دەرگاکەي ئەکرێتەوە ، وە لەپێشەوە بە دووڕیز وە بە نۆرە دەستئەکەن بە هەڵپەڕکێ وە لەدواییدا ، هەموو دائەنیشن دەست ئەکەن بە نانخواردن پاشئەوە بەردێك کە پێي ئەڵێن (کۆمسا) کە لەنزیك گۆڕی پیرەوەیە ، گزیرەکان ئەیشکێنن وە بەشی ئەکەنەوە بەسەر خەڵکا بۆ موفەڕەکی ، وە ئەڵێن هەموو ساڵێك وەك خۆي لێ دێتەوە ، چلو پێنج رۆژ ، لە بەهار ئەڕوات کە زوربەی خەڵك نیازی چوونە هەوارگەکان ئەکەن دووبارە لە سەر گۆڕستانی پیرشالیار نانێك ئەخۆن ، وە داواي سەرکەوتنی لێئەکەنو ڕوو بە هەوارگەکان بڵاو ئەبنەوە •

تائێستە بۆ ئێمە ڕوون نەبوەتەوە کە ئایا ئەم جەژنە جەژني پیرشالیاري زردەشتی کوڕي جاماسبە ، یان جەژنی پیرشالیاري دوەمە کە لە نەتەوەي پیرشالیاري یەکەمە وە لە ساڵێ (٤٨٠هـ)دا خەوێکی دیوە بە (محمد)ەوە (د•خ) وە بەیانی زوو ئیسلام بووە وە ناوی خۆي گۆڕیوە بە (مصطفی کوری خداداد) وە هاوچەرخی شیخ عبدالقادري

گەیلانی بووە • وەك مێژوونووسەکان نووسیویانە پاش ئەوەي ئیسلام ئەبێت دەستکاری ماریفەتەکەي پیرشالیاري زەردەشـــتی کردوە بەتایبەتی ئەو بەندانـــەی کە لـــەگەڵ ئاینی پیرۆزي ئیســـلامدا یەك نەئەکەوتن •

نووسینێ کۆنی ئەم ناوچەیە :ــ

لە ساڵی هەزارو سێسەدو بیستو هەشت (١٣٢٨هـ) سید حسین ناوێك لە هەورامان لەناو کوپەڵەیەکی پڕ لە هەرزندا ، سێ نوسراو ئەدۆزێتەوە ، کە ئەو نامانە ئەکەونە دەست پرۆفیسور (براون) ئەیانبا بۆ پرۆفیسۆر (منس) کە شارەزا بوە لە زمانی یۆنانی کۆندا ، یەکێك لەو نامانە بە زمانی کوردي وە شێوەی هەورامي کۆن بووە کە ٨٨ ساڵ پێش میلاد نوسراوە ، وە ئاشـــکراي کردوە کە فەرمانڕەوای ئەو سەردەمەی ناوچەی هەورامان ناوي (بەهمـــەن[١]) بووە ، وە دوو نامەکەيتر یونانی کۆن بوون ، وە ئاوێستاي کۆن بەشێوەي هەورامي وە بە پیتي ـ ماسی سۆراتی[٢] نووسراوەتەوە • وە لە نامەخانەي گشتی لە تاران چەند لاپەڕەیەك لە ئاوێستا تا ئێستاش ماوە •

بەراوردێك[٣] لەگەڵ شێوەي ئاوێستاو شـــێوەي هـــەورامیو سۆرانیدا

---

(١) بە هەژدە پشت ئەچێتەوە ســـەر بەهمـــەنی یەکەم کـــوری ئەسفەندیار با پیرە گەورەي فەرمان ڕەواکانی هەورامان [ل ٤٠ بەشی یەکەم مێژووی مەردۆخ •

(٢) ماسي سۆراتی ئەوکەسەیە لە سەدي دەیەمي پێش میلاد ئـــەو پیتانەی داناوە پڕوانە پەڕاوي (شوق‌المستهام فی رموز الاقـــلام)

(٣) ئەم لیستەیە بە دەستکاري‌یەوە لە پەراوەکەي مامۆستای بەنرخ شاکر فتاح (زەردەشت) وەرگیراوە •

ئاویستای کۆن	شێوەی هەورامی	شێوەی سۆرانی
بەرزەدا	بەرزا	بەرزە
ماسیا	ماساوي : مەس‌ئاوی	ماسی
ئەشترا	ووشتر	حوشتر
مەخشی	مەشی	مێش
وەرخا	وەرە	بەرخ
شەن	ژەنی	ژن
مانۆوە	مەنۆوە	ئەمێنێتەوە
هۆر	وەر	خۆر
	زۆر لە ووشەي (و) لە هەورامیدا ئەبێ بە (خ) لەشێوەي سۆرانیدا وەك	
	وێشان = خۆیان	
	واردم = خواردم	
	وێم = خۆم	
	وونی = خوێن	

لە لیستەی ئەودیو بۆمان دەرئەکەوێت کە شێوەی هەورامی تا ئێستەش جیاوازي ئەخات لە بەینی نێرو مێدا :

شێوەي هەورامی		شێوەي سۆرانی	
بۆ نێر	بۆ مێ	بۆ نێر	بۆ مێ
شیروان ووتەن	نگاري ووتینە	شیروان نووستوە	نگاریّ نووستوە
ئا کورە هەتیما	ئا کناچی هەتیمەنە	ئەو کورە هەتیوە	ئەو کچە هەتیوە
کەش ڕەنگینا	دەشتە ڕەنگینەنە	کەژ ڕەنگینە	دەشت ڕەنگینە
هەنگوین شیرینا	هەنگوری شیرینەنە	هەنگوین شیرینە	تریّ شیرینە
شێرکۆ ئامانۆ	شیرینە ئامێنۆ	شێرکۆ هاتوەتەوە	شیرین هاتوەتەوە
ڕۆ درێژا	شەوە درێژەنە	ڕۆژ درێژە	شەو درێژە
تەوەر تێژا	کاردی تێژەنە	تەور تیژە	چەقۆ تیژە
کەیکاووس کوشیان	ئەختەرە کوشێنە	کەیکاوس کوژراوە	ئەختەر کوژراوە
گێلای وەشا	جەژنە وەشەنە	گەڕان خۆشە	جەژن خۆشە
نەوزاد لوان	پەریزادە لوێنە	نەوزاد ڕۆیشتوە	پەریزاد ڕۆیشتوە
کەڵەشێرەکە زلا	کەرگەکێ زلەنە	کەڵەشێرەکە گەورەیە	مریشکەکە گەورەیە

لێ کۆلینەوەیەك لەسەر ابراهیم و زەردەشت

مێژونووسەکان دەربارەي مێژووی زەڕدەشت زۆر جیاوازی‌یان هەیە ، بەڵام ئەوەی گومانی تیانیە زەڕدەشت زۆر بوون •

ئەرستۆ نووسیویەتی ٦٠٠٠ شەش هەزار ســاڵ پێش دەوری ئەفلاتون بووە کە تائیستە ئەکاتە نزیکەی ٨٣٧٧ ساڵ مێژوونووســي یونانی (گزان‌نۆس) نووسیویەتی هەزارو هەشتا ساڵێ پێش میلاد بووە،

وه زەردەشتێكی‌تر بووه كه ئەڵێن دوو هەزارو سـەد سـاڵ پێش لەدایكبوونی عیسا بووه •

وه دوا زەردەشت ئەو زەردەشتەیه كه زیاتر له ـ ١٠ ـ مێژوو نووسي وەك [مسعودی ، حمزەی أصفهانی ، یاقوت ، قەزوێنی] هتد... نوسیویانه له سەر دەمي (گوشتاسب) له وورمێ ـ لەدایك بووه ، باوكی ناوی (یۆرشەسب) بووه دایكي ناوكي (دەغدۆڤا)یه وه لەساڵی ٦٠٠ پێش میلاد بووه •

(گوشتاسب) ئەم ئاینەی پەسـەند كردوه وه بووه بـه هـۆي بلاوكردنەوەی •

ئەم زەردەشـتە [بەرجیسـت] كچی [جاماسـب] وەزیری گۆشتاسب ی ماره كردوه ، وه كچی برایەكی خۆی بەناوی (ئاهو) ماره كردوه له جاماسب وه پەڕاوی ئاوێستا بۆ ئەم هاتوه كه بەزمانی ئەو سەردەمەي كوردەكان بووه •

[جاماسبی] باوكی پیرشالیاری یەكەم هاوناوی ئەو جاماسبەیه كه وەزیری (گوشتاسب) بووه بەلاّم نازانرێ به چەند پشت ئەگاتەوه بەو جاماسبه •

مێژوو نووسان ، احسان نوری ، (فردەوس)وه (ابن الاثیر) نووسیویانه زەردەشت‌و ئیبراهیم هەر یەكیكن وه له دەست دوژمنانی خۆی ، دەرباز كردوه تا گەیشتوەته [كەنعان] •

ئەگەر به راوردی مێژووی زەردەشتەكان بكەین ، ئەبێ بلێین ئیبراهیم ئەو زەردەشتەیه كه دوو هەزارو سەد ساڵ پێش میلاد بووه چونكه به نووسینی هەندێ مێژوو نووس ئیبراهیم لەو سەردەمەدا بووه

وە لە دەورو[1] پشتی (ئۆرەوە) رۆیشتوە بۆ [کنعان] ، دیســـانەوە هەندیکی تر[2] نووسیویانە ئیبراهیم دوو سەدو نەوەدو دوو سال پاش تۆفانی نووح لەدایك بووە وە ئەو تۆفانە لە دەورو پشتی دەریای خەزەر بووە لە ٣٢٠٠ - ٢٤٠٠ پێش میلاد وە لەسەر کێوی جودی = گودی کە بەشێکە لە زنجیرەی ئەرارات کەشتیە کەی وەستاوە .

ووشەی کوردی لە گودیەوە هاتوە .

وە لە پەراوی (رفع الخفا)دا ئەلێ شاری نەهاوەند[3] لە کاتی خۆیا نوح بنیاتی ناوە لەنزیك هەمەدانی ئیستاوە لەوێ نیشتەجێ بووە .

دووبارە (هاك)ی ڕۆژهەلات ناس الەدایک، بوونی ئیبراهیـــم ئەگێرێتەوە بۆ چەند هەزار سالێك پێش لەدایك بوونی موسا - د خ .

لە پەراوێزی = حاشیەی (محي الدین)ی عربی لەسەر تەفسیري خازن نووسیویەتی ئیبراهیم خەلکی کۆیەی عراقە . وە تائیستەش جێگاو شوێنی نەمرود لەنزیك ڕانیەوە ماوە کە لەوێ ئاگری بۆ ئیبراهیم کردوەتەوە[4]

---

(١) المنجد في الادب والعلوم ل/٤ ئەلێ ٢١٠٠ سال پێش میـــلاد بووە .

(٢) اطلاعات عمومی .

(٣) نەهاوەند = نووح ئاوەند . نووح ئاوا .

(٤) نەمرود : نەمارد کوڕی کوش ، کوری حام کوری نوح ، وەك لە تەورات سیفری تەکوین سیفری دەیەم ئایەتی هەشتەم نووسراوە . نەمرود باوکی نینۆس بووە کە نەینەوای دروست کردوە . پاش ئەوەي پایتەختی لە ئاشور گویزاوەتەوە بۆ ئەوێ نەینــەوا = نین ئاوا ، وە نینۆس سەمیرامیس = شمارمێ کچی (بیلەرس)ی زانای فەلەکی کلدانی بووە کە لە سالی دوو هەزارو شەستونۆی

چونکە ئیبراهیم لەو سەردەمەدا دەستی کردبو بە بڵاوکردنەوەی بیرو بڕوو ڕای خۆی • ڕۆژێك بە دایکی ووت دایە نەمرود ئەڵێ من خوای سەر زەمینم ، ئەی خوای ئەو کێیە ؟

دایکی پێی ووت ڕۆڵە با نەمرود نەزانێ لەناوت ئەبات ، ئەویش ووتی ، خوا ئەو خوایەیە کە نەمرودو ڕۆژو مانگو ئەستێرەو هەموو گیان لە بەرێکی دروست کردوە • ڕۆژێ چوە ناو بتخانەکەیانەوە بتەکانی بە تەور شکاندن وە لەدوایدا تەورەکەی خستە سەرشانی بتە گەورەکەیان ، کاتێ خەڵك پێیانزانی ووتیـــــان بۆ ئـــەم بتانەت شکاندون ؟ ئەویش ووتی ئەبێ بتە گەورەکەیان رقی هەستابێتەوە ئەم کارەی کردبێ لێی بپرسن ؟ ئەوانیش ووتیان بەردێك چۆن گفتوگۆ ئەکات • ئیبراهیم فەرموی ئەی بۆ ئەیان پەرستن ؟ ووتیان لەسەر بیرو باوەری باپیرانمان ئەڕۆین ، ووتی ئێوەو ئەوانیش بەهەڵەدا چون • بە فەرمانی نەمرود ئاگرێکی تیژیان بۆ کردەوە کە بیسوتێنن • لە پەراوی (کشف الغمة)دا نووسراوە ئەوەي خستیە ناو ئاگرەکەوە پیاوێك بوو لە هاو رەگەزو هاو زمانی خۆی لە کوردەکان بەمانا ئیبراهیم کـــورد بووە[1] •وە لە تەفسیری (بیضاوي) لە سورەتی (الانبیاء) ئەڵێ ئەوەی ئاگرەکەی بۆ کردەوە بەلاي هەندێ کە سەوە نەمرود بووە وە بەلاي هەندێکیترەوە پیاوێکی کورد بووە بەڵام خوا ئاگرە کەي ســـــارد

پێش میلاد بوە ، لەکاتێکا کە ئاشوری داگیر کردوە • شمارمێ بە یەکەم شاژنی جهان ئەناسرێ وە لە دانانی پیلانی شەردا دەستیکی باڵای بوە یارمەتی نینۆسی داوە لەداگیرکردنی مادی کۆن و هیندا (بروانە مێژووي هـــەورامانی کۆن لاپـــەرە ۱۱۲ ، ۱۱۷ وە جاماسبنامە لاپەرە ۱۲۸) •

(۱) دەست نوس : باسی ئیبراهیم ل [٤٧]

کردەوەو ئیبراهیم بە سەلامەتی هاتە دەرەوە (قلنا یانار کونی برداًوسلاماً علی ابراهیم) • (ابن عباس) نووسیویەتی یەکەم کەسێك لە پێغەمبەران کە بەعەرەبی گفتوگۆي کردبێ ئیسماعیل کوری ئیبراهیم بـــووە وە ئەویش لە هۆزی (بني جرهم)[1] کەهاتـــن لـــەنزیك بیری زەمزەم نیشتەجێ بوون وە لەوانەوە فێری ئەو زمانە بوو •

ئیبراهیم کە گەیشتە کنعان تەمەنی سەدساڵ بوو ئیساعیلی کوڕی ٣٠ ساڵان بوو وە یارمەتی باوکی ئەدا لە درووست کردنی (کعبه)دا •

وە ئەگەر بێتو دڵنیا نەبین لەوەی کە مێژوو نووسان نووسیویانە ئیبراهیمو زەردەشت یەك کەسن خۆ ئەبێ بتوانێن بڵێین کە هەردوکیان پێغەمبەر بوون وە کوردن وە ئاینەکەیان خواپەرستی بووە وە ئاینی زەردەشت مەگوشی = مەجوسی نیـــە وە خواي گـــەورە لـــەدژ ئاگرپەرستەکان ناردویەتی •

ووشەی هەورام • هەندێ ئەڵێن هەورام لە ئەورامەوە هاتوە وەك (محمود الدرة) • وە زۆرجار ئیبراهیم لە پەراوەکانی مێژوودا بـــە ئەورام ناوبراوە بەمانا هەورامیەکان ئەدرێنە پاڵ ئیبراهیم • هەندێکی کە ئەڵێن مەروان = مەریوان وە ئەورام = هەورام دوو برا بوون •

شوێنو دیمەنو ژیانی ئەم ناوچەیە :

ناوچەی هەورامان لە ڕۆژهەڵاتیەوە شاری سنەیە وە ڕۆژ ئاوای شارەزوور • لای سەرەوەی مەریوان ، وە خوارەوەی جوانرۆیە • ژمارەی دێکانی زیاترە لە سەدو شەستو هەشت دێ کە هەندێکیان وەك شارێکی خنجیلانە وان ، وەك : تەوێلە ، پاوە نۆدشە ، نەوســـود ،

---

(١) باسي پیغمبەران : جمال الحسیني لاپەرە [١٠٢]

پایگەلان ، بیارە ، بێساران ، هوویە ، هەوراهانی‌شار ، دزلی ، ڕەزاو •

وەنەبێ هەر لەم‌ناوەدا هەورامیەکان جێ گیر بن ، بەڵکو زەنگەنەی ناوچەی لەیلان ، باجەلانی ناوچەی خانەقین ، شەبەکی ناوچەی موصل ، هەندێ لە تالیشەکانی ناوچەی خەزەر ئەمانە زۆربەیان بەم‌شێوەیە گفت‌وگۆ ئەکەن ، وە وەك (عصمت شریف) نوسیویەتی هەندێ لە زازاکانی تورکیا بە هەورامی گفتوگۆ ئەکەن • بەشێوەیەکی گشتی هەورامیەکان ئەکرێن بە دوو بەشەوە :

١ ـ هەورامیەکانی تەخت •

٢ ـ هەورامیەکانی لهۆن •

١ـ هەورامیەکانی تەخت :

ئەم فرمانڕەوایانەیان هەبووە ، نادرسان کوڕی ڕۆستەم ، کوڕی بارام ـ کە پێی‌یان ئەڵێن (هەسەن سانی) • بارام شەش کوڕی بووە ١ ـ سەردار ٢ ـ قادر ٣ ـ عزیز کە باوکی مەحمود خانی دزلی بووە ٤ ـ حان‌الله بەگ ٥ ـ حیدر ٦ ـ حبیب‌الله •

٢ـ هەورامانی لهۆن :

ئەم فەرمانڕەوایانەیان هەبووە : عثمان سان کە أحمدو حەمەسعید کوڕی ئەو بوون •

حەمەسعید شەش کوڕی بووە ، ١ ـ عبدالرحمن ٢ ـ عثمان ٣ ـ ڕۆستەم ٤ ـ فتاح ٥ ـ جعفر ٦ ـ محمد حەمیتە •

وە جعفر سلطان (٢١) کوری بووە • وە ڕۆستەم ئەم کوڕانەي بوون ، ١ ـ ئافراسیاب ٢ ـ حسین ٣ ـ تەوفیق •

ئەم فەرمان ڕەوایانەی تەخت‌و لهۆن ئەچنەوە سەر یەک نەژاد کەبەهمەن کوری ئەسفەندیارە •

حەمەسعید سان لەگەڵ عبدالرحمــن بەگی کوڕیا لە قــەڵای جوانڕۆ بەدەستی (شرف الملك) کوژراون • پاش ئەو ڕوستەم[1] بووە بە سانی هەورامان ، وە پاش ئەو حەمە سالح ، پاشان جعفــر سلطان بووە بە سانی هەورامانی لهۆن •

بەرو بوومی ناوچەی هەورامان بەزۆری ، گوێز ، توو ، هەرمێ، ترێ وە گەلی شتی‌تریش هەیە •

سەرچاوەی ئاوی شیرین‌و هەوای سازگارو دیمەنی چیا بەرزە ڕەنگینەکانی لەگوڵ دیمەنی جۆگە ئاوی روون بەژێر باخەکاندا هەر وەك بەهەشتێکی ڕەنگین وایە •

خەڵکی ئەم‌ناوە پێویستیان بە کەس نەبووە لەژیانیانا •

خۆیان توانیویانە هەموو پێویستی‌یەك دروست بکــەن وەك ڕانکو چۆغە ، جاو ، کەوچك ، کڵاش ، پێڵاو ، چەقۆ ، خەنجــەر ، شانە ، تەشی ، کڵاوی خوری ، لباد سەبەتە ، فەرەنجی‌و کــەڕەك ، وە هەموو پێویستیەکی ناوماڵ ، تەنانەت ڕانکوچۆغەی باش ئاتێستەش نرخەکەی نزیکی نرخی قوماشی ئینگلیزی ئەکاتەوە •

ناوچەی هەورامان زۆر شوێنی سەیران‌گەو جێگای دابواردنــە ئەم هۆنراوانەي مامۆستا (گۆران) کــە (دانای هەورامی) کردونی بە پێنج‌خشتەکی هەندێ لە دیمەنی هەورامان ڕون ئەکەنەوە :

دێ لــەناو دۆڵی پێچو پــەنایــە
خانو لــــە قەدپاڵ کەژو کێوایــە

---

(1) لە سالێ ۱۳۰۹دا کوژراوە •

ئاوەدانو پڕ خۆشیو هەرایە
کام بەربەڕۆچکەی بەروز سەفایە
چەشنی دڵی شاد دێیە ئاوایە

مرۆڤ لە سەیری گەشتی ئەبێ لێو
هاوین لەناو باخ بەخێزانو خێو
دەورو پشتی دێ ڕیزەداری مێو
یەك لەسەر یەکتر بەرەو لوتکەی کێو
بۆ ئاسمان ئەچن وەك پێپلکەی دێو

هەندێ ڕێگای ڕاست ، هەندێ لارو چەوت
لەپاڵ چەمێکا کە دێت لێ دەرکەوت
کەمیان یەك نهۆم مەگەر بە هەڵکەوت
لە دێدا کام جێت گەورە بەرچاو کەوت
ماڵێ ئاغایەو خانەقاو مزگەوت

کاتێ ئەزانی وای لە بەهەشتا
هەزار خەیاڵی خۆش دێ بەسەرتا
هەوای سازگار ، ئاو لەبەردەمتا
خانوی بەگزادە لەسای درەختا
ئارامی بووکە لە کۆشی بەختا

خەڵکی هەورامان وەك لەوێ بووم خۆم
هەندێ باغەوان هەندێ جۆلاو دۆم
ئەوکارەی لەوێ ئەکرێ مەر لە ڕۆم
خانوی ئەهالیش زۆریان دوو نهۆم
هەندێ قنج‌وقیت ، هەندێ لارو کۆم

لــــه یـــادم ناچێ تا ئەمنێنــــــه گــڵ
تا لێـــدا نەبزی نەمـــــرەواوی دڵ
ئەنالێم هـــــەر وەك بولبولی سەرچـــڵ
زنی هـــــەورامان ســـەرتاپا خشــــڵ
ســـــەرچاوەی بۆنی مێخـــەکو ســـمڵ
بـــــه لەنجـــەو لارو بـــەچاوی پڕ کل
لێو ئاڵو ڕەش‌خاڵ سرکەیی لـــه مـــل
گفتوگۆ شیرین وەك نەغمەی بولبـــول
تا بلێی تـــەرپۆش ئاڵو والاجــــــل
بەژنو بالا جـــوان بەدەن نەرمـــوشل
پڕیـــه لـــــه خۆشیو لـــــه کامــــەرانی
ســـەد دڵی غەمبـــار ئـــەبێ حەیرانی
شـــــنەی شـــــەماڵی ســـەر کۆسارانی
عشـــقی ئێوارەی ســـــەرەرێی کانی
بـــەرئەداتـــه چـــەم کلبەی گۆرانـــــی
عیوی هـــــەرزەکار پڕ لـــــه ســـــەدایه
تا ســـەرلوتکەی شاخ کەیفو ســـەمایه
دەنگی گۆرانیـــو پێقـــەی زورنایـــــه
ڕۆژئاوا ئـــەبێ چـــەم تاریك دایـــــه
دەنگی (کنا لـه یـــــنل) هەر دوایی نایه

بەشی دووەم

ریژە = ئەدەب بەم شێوەیە :

ئاماوەیەك لەمەوپێش زوربەی هۆنەرەکانی کوردستان بەشێوەی هەورامی هۆنراوەیان هۆنیوەتەوە ، هەرچەند بریتی بوون لە ستایشو پیاهەڵدان وە (تصوف) ، غەزەل وە بەدیمەنی چیاو هەردەکاندا لەگەڵ باسی شەماڵ هتد ..

ئەمەش سوچ لەوانەوە نەبووە ، دیارە ئەو دەمـــەی بویژ یـــا هۆنەری تیائەژی هۆنراوەکەی یا نوسراوەکەی هەر جـــۆر بێت ، لەگەڵ ئەو شوێنەوارەدا (بیئة) پەیوەندی تەواویان هەیە ، ئاشکرایە تا ڕەوڕەوەی گەلێك بەرەوپێش‌تر بڕوات شێوەی ئەدەبەکەی بەوجۆرە ئەگۆڕرێت . تەنانەت هەندێ ووشەی بنچینەی زمانەکەش وەك خۆی نامێنێ‌تەوە .

لەمەوپێش هۆنـــەر زۆرتر گوێی بە (بلاغـــــة) و هونراوەی گرێ‌دارو پڕ لە نهێنی داوە بەتایبەتی ووشەی چـــوون یەکی تەواو (الجناس التام) وە یاچوونیەکی ناتـــەواو (الجناس الناقص) وە زۆرێ جۆری‌تر لە (رتوش = جوان کردن = بدیـــع) و ڕازانـــەوەی هۆنراوەکانیان ، کەواتە ووتراوێ هەر بوێژێك بەستراوە بە چۆنیەتی ژیانی ئەوگەلەی کە تیایا ژیاوە . ئیتر ئەو هۆنراوەیە (تصوف) یـــا نیشتمان پەروەري بێت هۆنراوەی یەکیەتی بابەت یا سەربەست بێت .

نابێ گلەیی بکەین وە بڵێین بۆچی مەولەوی یان بێسارانی یان سەیدەی هەورامی هەر بە [تصـــوف] یان دیمـــەنو بەژنو بالادا هۆنراوەیان هۆنیوەتەوە .

ئایا ئەگەر گۆران ، یا کامەران ، یا هەردی ، لەوسەردەمـەدا بونایە ئەم هۆنراوە جوانە نیشتمان پەروەری یانەیان ئەوت ؟

دیارە نا . لەم پەرتوکەدا هەندێ لەو هۆنەرانە کە بەم شێوەیـە هەڵبەستیان ووتوە چی لەتەواناندا بێت باسیان ئەکەین لەگەڵ چەنـد هۆنەرێك لە شێوەکانی تر .

سەیدەی هەورامی

ناوی سید حەمە صادق کوری سید علی یە لە سەدەی شانزە هەمدا ١٥٢٠م لە ناوچەی هەورامان ناوبانگی دەرکردوە بیرو باوەڕو جۆری هۆنراوەکانی ئاوێنەیەکن بۆ هۆنراوەی ئـەو سـەردەمە کە باسی سروشتو هەوارگە ڕەنگینەکانی ئەم ناوچەیە ، هەروەها پیا هـەڵدانو ستایشی ئاینی، وە چۆنیەتی ژیانی ، ئەو سەردەمە ڕون ئەکاتەوە کـە تیایا ژیاوە .

سەیدە لە زۆر (علمەکاندا) پایەیەکی بەرزی هەبووە وە لەلای مەلا جەلالی گەورە لە حورماڵ ئیجازەی وەرگرتوە .

وە وەك ئەڵێن سەیدە یەکی تریش بووە لە سەردەمی (مصطفی بەگی کوردی)دا بوە ناوی (حەمـە لەتیف) بـــووەبەگوێـرەی هۆنراوەیەکی کە ئەڵێ :ــ

هیجـری نەزانان .. هیجـــری نەزانان
تو بــە حاڵی دەرد ئێمـــەت نـــەزانان
من سـەیدیم سـەردار سپای دێوانان
کوشتەی دەردی عشـق زەدەی هیجرانان

چوونکە یەکەمجار نازناوی کوردی « هیجری » بووە .
ئیمە هەرئەوەندە لە توانامانزدا بوو دەربارەی سەیدە نووسیمان ،
هیواداریس ئەمەولا بەتەواوی مێژووی ژیانی سەیدە ڕوون ببێتەوە .
سەیدی لەم پارچە شیعرەیداچۆنیەتی ژیانی ئەو سەردەمە
ڕوون ئەکاتەوە کە ساوەرو بروێشیان بە دەستهاڕ هاڕیوە :

هارە سەختەنی .. هارە سەختەنی
تۆ خۆ کەم قیمەت سەنگی سەختەنی
جای بلند ئیقبال ساحیب بەختەنی
یار ئامان وەلات جەهەدو جەختەنی
تراشیدەی دەست سەر ئۆستادی باش
جەستەی پڕ زەخم قولنگەی سەنگتاش
یادگار ئۆستای قەدیم زەمانان
دەس ئاسی دەس کێش خەیاتە خامان
چمان تاشیای تۆشەی فەرهادی
دەستش جە نەمام داری شمشادی
ئارۆ قیبلەی من بە لەنجەولارە
تەشریفش وەلای تو ئامان هارە
دیم شیرین نیشتەن دانە مەدۆیش
هارەش هار کەردەن دەور مەدۆ نە ویش
مەگێلو بەدەو چون چەرخ چەپ گەرد
هەیاهوش گەرمەن مەنالۆ جە دەرد
ئاگات بۆ دەستش یە پەنجەی یارەن
پەنجەش ریش نەبۆ هارە هاوارەن

شیرین بە سەد ناز مەکێشۆ دەستە
دانە مەدۆ پێش چوون ئاوات وەستە
دانەش مستانی چوون ستەم‌کاران
مەکەریش وە گەرد توتیای شاران
تاقەت شی جەلام واتم ئەی هارە
بە مەودای ئەلماس پارە بای پارە
تۆ دەست شیرین دەستەکێشتەن
ئاواتت بریان ، نالەی چێشتەن
با من بنالو ڕوان تا شەوان
زەدەی هیجرانم دەردم بێ‌دەوان
هارەی هەراسان هەردەی هەردەگێل
وەس دەور دە نە وێت چوون دێوانەی وێل
ئانە شیرینەن دڵ بەر دڵستان
دڵچێت مەسانۆ مەکەرۆت داستان
چەنی کەس تا سەر هەرگیز یار نیەن
یاری ساحیب شەرت وەفادار نیەن
هەرکاتێت زانا هۆرێزا بە قەست
چوون بێ‌بەینەتان جە تۆش کێشا دەست
شی بە ماوای وێش تەشریف بەردەوە
تۆش ئاستی وەلای داخو دەردەوە
کۆتابی سەداو نەعرەتەو دەنگت
بێ‌قیمەت گنای کەساس بی سەنگت

بەو دڵەی پڕ سۆز مەینەت بارەوە
پڕنجیای بە دەرد دووری یارەوە

ئەوسا چەنی زام بێدەوای خەتەر
مات‌مەبی بێدەنگ جەسەیدی بەتەر

سەیدی عاز نیەن سەیدی عار نیەن
هەرکەس عاشقەن ناڵەش عار نیەن

ئیمەیچ ناڵەمان خۆ بێکار نیەن
کەس جە دەردی کەس خەبەر دار نیەن

منیچ دێوانەی خاڵی شیرینم
پابەندی تای زولف تای عەنبەرینم

بەڵام ئید شیرین ئەیامان نیەن
چوون خواجەی غەمخوار غوڵامان نیەن

هەرگیز چەنی کەس تاسەر نەساتەن
شەرتش ئیقرارش وەفاش یەکساتەن

ئەوسە کە شیرین مەکێشو دەستم
ماوەرۆ بەسۆز زامانی خەستم

جە خەوفی لواش جەستەم نە لەرزەن
هەی هاوار هەی داد هەی هانام بەرزەن

یاران یە سەنگەن چەنەش حاشاکەن
جەستەی مەینەت‌بار من تەماشا کەن

سەنگێ پی تەورە مەسۆچۆ بەتاو
دڵ قەترەی هوونەن چۆن نەبو بە ئاو

(سەیدی) جەهیجران شۆخي جەمین‌لاڵ
سا پەی‌چێش نـەبۆ بە کۆگای زوخـاڵ(۱)

واتە :ــ لەم‌هۆنراوەیەدا سەیدە ئەکەوێتە گفتوگۆ لەگەڵ دەس هارو وە پێی ئەڵێت بۆچی وا خۆت پەرێشان ئەکەیت ؟ باوەرت بـە شیرین نەبێت زۆری پێ‌ناچی بەجێت‌ئەهێڵێ بەلای داخو دەردەوە • دەس‌هارو ئەلێ : وەنەبی من بەوە نەزانم ، بەلاّم بەدەست خۆم نیە کاتێ کە شیرین دێتە لام یەك‌جار شێتو هار ئەبم ئەوەش ئەزانم کە بەجێـم ئەهێڵێ • سەیدی ئەلێ تۆ کە بەردێکی بێ گیانی ئەم دەنگو ناڵەیەت لێ‌دێ خۆ دڵی من پارچە خوێنێکە چۆن بە ئاو نەبێ •

سەیدە دەربارەی بەهارو نەورۆز ئەڵێت :

نەورۆز گوڵ خێزان نەورۆز گوڵ خێزان
وادەی وەهارەن نەورۆز گوڵ خیــــزان

نەورۆزگوڵ جاســوس گوڵانی‌تـــازەن
وەهـــــاری کیانـــــان نیــزانی وازەن

بافتــەن پەی زینـــەت ڕەندان دولبـــەر
چوون چقەی تاووس بپێکاش وەســـــەر

خاســـەی نـــەورۆزان نـــە پای هــەردەوە
یەك یەك بەرئامان نـــە تۆی پــــــەردەوە

هەیمای زمســـتان تەشـریف نــەبەردەن
نەورۆز گوڵ موژدەی وەهار ئـــاوەردەن

---

(۱) هار : دەس‌هارو • ئارو : ئیمرۆ • ئامان : هاتوە • • مەکەریش : ئەی‌کەیت • وێت : خۆت • گناى : کەوتی • ماوەرۆ : ئەهێنێت• پەی‌چێش : بۆچی • زوخاڵ : خەلوز •

نزانی مدۆ زمستان ویەرد
تەختی یەخ‌بەندش هەوا دا بە گەرد
باد وادەی وەشت جە کۆسار مەیۆ
نزانی مدۆ نەو وەهار مەیۆ
وەختەن شای وەهار بنیشۆنە دەور
جاڕ کێشۆ ڕەعد تەمو تلو هەور
وەختەن بگێرۆ ڕووی دەشتو سارا
کەوکەبەی وەهار وێنەی شا دارا
وەختەن بەیۆ بەر ئۆردوی گوڵاڵان
گێران دەرو دەشت چوون هەردە سناڵان
وەختەن شای وەهار بکیانۆ خەڵات
سەوزەی ئەتڵەس ڕەنگ پەی ڕووی سەربسات
وەختەن شەقایق سەربارۆ وەبەر
هۆردۆ ئاڵای سوور جە باڵای کەمەر
وەختەن بولبولان جە شیرین خاودا
بێدار بان جە مڵك خاسەی وەهاردا
وەختەن سارێش بۆ خاترشان جە داخ
لەت‌بینان بە عەزم گوڵ گەشتی لەیلاخ
فەصڵی نەو وەهار وەختی گوڵ گەشتەن
سەرزەمین بە ڕەنگ سارای بەهەشتەن
سۆسەن ساق سەوز جە لای نساران
چوون تەواف داران قەیتول وئاران

(سەیدی) چوون مەلـوول هیجرانی یارەن
فێشتەر غەمناکیش فەسڵی وەهـــارەن(١)

واتە :ـ وا خەریکە زستان ئەروات نەورۆزو بەهار دەست پێ ئەکات گوڵان ئاڵای سور هەڵئەکەن ، دەشت ڕەنگی سەوزی پۆشیوە وادەی خۆشیو سەیرانە ، سەرزەمین وەك بەهەشتیکی ڕەنگینە بەڵام من لەدووری یار زیاتر غەمگینو پەرێشانم .

وە لەگەڵ شەماڵدا ئەڵێت :ـ

شـــــەماڵ مەگیـــرو وەنـــەت نزایـێ
ئـــەر بـــە نزای مـــن بــــۆت ڕەزایێ
تاقـــەت جێـــم بڕیـان نەمەنەن تابـــم
هوون مــــەشۆ نـــە جەرگ کزەی کەبابم
یەکشەو بای شەماڵ وەر جە سوب سەحەر
بە دەوان وەلای قیبلەم گـــوزەر کــــــەر
بەڵێ لوانت بـــەی تـــەور بـــــە دەو بـۆ
شـــۆ وەلای شیرین هـــەیما نـــە خەو بۆ
پەردەی ناز جە ڕووش بدەر بــــــەلاوە
بۆســـەدەر بە قورس قـــەمـــەر ســیماوە
چین‌چین دەستەی زوڵف خەم وەردەی جەمین
پەرچین نە دەوران گوڵ باغچەی جـــەمین

(١) واد : کاتی ، نزانی : مژدە ، چقە : کڵاو ، بەرئامان: دەرهاتوە ، هەیما : هێشتا ، مدۆ : ئەدات ، کیانان : ناردویەتی ، شەقایق: گوڵێکی سورە ، قەیتول : غونچە ،

مازە پەشێویان بەرووش وەهەمدا
نەك پێوار بـو مانگ نـە دڵێ تـەمدا
چوون نووری ئاسمان نە ڕووش مەدرەوشۆ
یا زوڵمانی کفر ئیمان نەپۆشۆ
وەختێ بای شەماڵ پەڕەندەی تێژڕەو
شیرین دیدە مەست هۆرمێزۆ جە خەو
جەو دەم بە ئیکرام وەنەش سەلام کەر
عەرزوحاڵی من وەنەش دیار کەر
شەماڵ وێت کەرە بە زوانو من
واچە بە شیرین سۆی چەمانو من
من قاسید جەلای دەردە دارێوم
کیاستەی دەردی بێ قەرارێوم
پەی تۆ سەیلی هوون مەشۆ جە چاوش
پەی تۆ جە چاوان دوورکەوتەن خاوش
پەی تۆ بێ ئارام سەر سامو لێوەن
تەن زامی خەدەنگ مژەی تۆش پێوەن
پەرسە شیرینی مەیل ئێمەش لاوەن
یا جە شەرتی وێش چوون زوڵفش خاوەن
پەی (سەیدی) مەرگەن بە بێ یار ژیان
مازە بای شەماڵ بسپارۆ گیان(۱)

---

(۱) تابم : تەوانام • بۆسە : ماچ • خەم : پێچ • مژە : برژانگ • مازە : مەهێڵە • سۆ : ڕووناکی • بەدەوان : بەگورجی • نەپۆشۆ : دای نەپۆشی • پەرسە : لێی بپرسە •

واته :ـ داوا له شه‌ماڵ ئه‌کات.له ده‌مه‌به‌یاندا بجێت زوڵفـــــه خاوه‌کانی شیرین له‌سه‌ر ده‌موچاوی لادات وه پێی‌راگه‌ینێ که مـن نیرراوی ده‌رده‌دارێکم خوێناو به‌چاویا لافاو ئه‌کات وه خـــه‌وی لێ زراوه‌و ئارامی نیه، وه شه‌ماڵ له شیرین بپرسێت ئایا مه‌یلی جارانی ماوه یا وه‌ك پرچه جوانه‌کاني خاو بوه‌ته‌وه، شه‌ماڵ ئه‌گه‌ر ئه‌م پاسپێریه‌م بۆ بکه‌یت ئیتر نامرم •

«وه له ستایشێکی ئاینی‌دا ئه‌ڵێت» :

شـــه‌رابو عیشـــقو تۆســـافو زولالا
به‌له‌زه‌ت وه‌ش بنۆشـــوش تونـــدو تاڵا
مه‌بۆ مه‌ســتی ئه‌زه‌ل هه‌رکه‌س مه‌نۆشۆش
کـه ســاقیش پادشــاهي ذوالجـــلالا
کـه‌سێوه‌ن ئاکه‌ســـه لێـوه‌ن به‌زاهــیر
به‌(باطـن) عاقـــڵو ســاحێب کــه‌ماڵا
نه فکرش هه‌ن جـــه‌لای موڵکو نـه ماڵی
نـــه خو باکش جـه فرزه‌نـدو عه‌یاڵا

تا ئه‌ڵێ :ـ

دریغ چی گه‌شـــتی دنیا ئێمه هه‌رگیـز
شـــکارتێ په‌ی قیامـــه‌ت‌ما نـــه‌کاڵا
دیـاره‌ن وه‌ر بده‌یمی ده‌س جـــه دنیـــا
نه‌بیمی شـــاذ په‌نـه‌ش شـادیش بـــه‌تاڵا
ئه‌گه‌ر سه‌د ساڵ چه‌نه‌ش مانی به دڵ‌شـــاد

چەنەش تاسەر مەنەی پەی مـا مەحـــالاّ
هەزار جام ئـەر جە شەربەت ئیمە نۆشمێ
جـــە ئاخـر ژارو مەرگیمـــا قەتـــالاّ
بەناگـا باغـەوان مـــەبرۆ بـــــەتێغش
نیـــەن ڕەحمش چ یاوانــــــو چ کـالاّ
وەنـەش فـــەرزەن بشـــۆ پی کارەوانە
ئەگەر بوجەهلـو بوذەر • وەر بیـــلالا
زەڕیومـا سەر حیسابەن خاك بەســەرمان
نـــە پۆشاكو نە واردەیمـــا حـەلاّلاّ(١)

تائەلێ :

درازو دور ســـــەفەرمان ها نـــەوەردا
نە تۆشـەی ڕاو نـــە پۆشـــاكو نـــە پالاّ

واتە :ـ داخەکەم لەم دنیایەدا هەرگیز چاکەیەکمان نـــەکرد ، تۆشەیەکمان بۆ ئەم ڕێگە دوورو درێژەیە دەستنەخست ، چوونکە مرۆڤ کە رۆژی مردنی هات ئەمرێت ، گەنج بێ یا پیر پێگەیشتوو بێ یا پێنەگەیشتو ، ئەبوجەهل بێ یا بیلال ، لە دنیادا هەر ئەبێ بڕواتو شەربەتی مەرگ بنۆشێ •

لە هۆنراوەیەکی تردا ئەلێت :

---

(١) مەنـــەی : مانـــەوە • پەیما : بۆ ئیمە • مەبرو : ئەیبرێت• نۆشمێ : بنۆشین • قەتالاّ : کوشندەیە • یاوا : گەیشتو • کال: نەگەیشتو • زولال : شیرین •

هەی ڕەندی توحفــەی نازەنین
خالت چوون عەنبەر گوڵ جەمین
سا مەرهــەمێ دە پەی برین
خۆ کافرســتانی نیـۆ

بیمـاری تـۆم حور ئـەی پەری
ئـەر خوایشـەن ئەر سەرسەری
شەرتەن عەیادەتمـان کــەري
خۆ کافرســتانی نیـۆ

عوریانو کەڵـپۆس پێڵـــەنان
شـــەیدای بیابـان گێڵەنـــــان
دا پەرســـە پەی کێ وێڵەنـــان
خۆ کافرســتانی نیـۆ

وێڵ وێڵ مەگێلوکـۆبەکــۆ
دەردم گرانـەن ڕۆجـــەڕۆ
ســا حاڵی دەردم پەرســە تۆ
خۆ کافرســتانی نیـۆ

تـەرکـو وولاتیت کــەردمـان
ژاراوی دووریت وەردمـــان
پەرســـە پەی حاڵی دەردمـان
خۆ کافرســتانی نیـۆ

ئـەر شـەرتو بەینت ویرتـــەن
خـــۆفی خــوداوو پیرتـــەن

بۆ لام ئـەگەر چـی دیرتـەن
خۆ کافرستانی نیۆ[1]

واته :ـ سەیدە لەم هۆنراوەیەدا ئەڵێ بیمارم بۆت ئەی یار هەر تۆ ئەتوانی برینی من ساڕێژ بکەیت بۆچ لێم ناپرسـیتەوە ڕۆژبەڕۆژ دەردم گرانترە خۆ لەناو کافراناگیرم نەخواردوە • لە هۆنراوەیەکی کەدا ئەڵێت :ـ

شیرین خاڵت بام شـیرین خاڵت بـام
فیدای دانە مشـک شـیرین خاڵت بـام

سـەرگەردی لەبان وێنـەی لاڵت بـام
قوربانی بەیـان لیمۆی کاڵت بـام

شەیدای شـێوەی ڕەند پەری سامت بام
دێونـەی ڕوخسـار جەمین جامت بـام

زامزەدەی کەمـان ئـەبرۆی جفتت بـام
حەیرانی حیزام شـیرین ڕەختت بـام

مەخموری دیدەی مەسـتی سیات بـام
بێهۆش ئـەندازی بـەناز دیـات بـام

شیرین یە چەنـدەن دڵ نە زەنجـیرەن
نە حەڵقەی تای زوڵف بەندەن ئەسیرەن

ئەر جـە بەنـد دام مـەبۆ گوشادیش
پنـەمدەر مژدە وەختـی ئـازادیش

---

(١) ڕەند : جوان ، زیرەك • عوریان : ڕووت • کەڵپۆس : بەرگ کەل• مەکیلو : ئەگەڕێم • ڕۆ جە ڕۆ : ڕۆژ لە ڕۆژ • نیۆ : نیـە • ویرتەن : لبیرتە •

وەر عەزمت کوشتەی دڵەی مەجنون خوون

ڕەزای دڵی من چــەنی ڕەزای تــۆن

[سەیدی] پەرێ عەشق چون قەیس شانی

مەردەیش وە شتەرەن جــە زیندەگانی(1)

واتە : شیرین ماوەیەکە دڵم بە تای پەرچەمی تۆ بەند کراوە • کەی موژدەم ئەدەیتێ بەئازاد بوونی ، وە ئەگەر ئەتەوێ بمکوژی کەیفی خۆتە چوونکە مردنم باشترە لە ژیانم •

بیســاراني

١٦٥٠ - ١٧٠٦

ناوی مصطفی کوڕی مەلا ئەحمەد ، کوری مەلا مەحمودە • لە بێساران لەدایكبووە لە ناوچەی ژاوەرۆ • لە نۆدشە فەقیەتی کردوە، وە لە پایگەلان لای حاجی مەلا قاسمی بەناوبانگ خوێندویەتی لــە علمی (أصول)دا پایە یەکی بەرزی هەبووە ، وە حەزی لە ئامینەی کچی شیخ محمدی پایگەلانی کردوە ، وە بوە بەهۆی هەڵقوڵینــی هۆنراوە رەنگینەکانی • گۆڕی پیرۆزی لەبەینی دوورۆ وە ڕەزاودایە•

لە هۆنراوەیەکا ئەڵێ :

قیبلەم یــە حەیفەن وێنـەی تۆ شــایێ

بگـــیرو نـە دڵ خەشــمی گەدایــێ

ئـەگەر گوناهــێ وەنــەم کــەری بــار

یە ســەر یە شمشێر یە تەناف یــە دار

وەگــەرنــە حەیفــەن بە واتەی بەدگۆ

نــە پــەردە مانــۆ ڕازی منــو تــۆ

---

(١) لەب : لێو • لال : لەعل • دێونە : سەرگەردان • دیا : سەیر کردن • جفت : جووت • پەنەمدەر : بمدەرێ •

بەمانـا ئەگەر تاوانم هەیە سەرم ئامادەیـە بۆ شیرو قەنارەی تۆ ، جوان نیە بۆ شایەکی وەك تۆ بەواتەی بەدگۆ لەگەڵ گەدایەکی وەك من بەردەوام بێ لەسەر کینەو ڕقەبەرێ •

وە ئەلێ لە هۆنراوەیەکی کەدا :ـ

جـەو بەیانـــــەوە جـەو بەیانـــەوە

حـــاڵێ پیـــمیاوان جـــەو بـــەیانـەوە

خاڵێ دیـــم جە بەیـن دوو بـــەیانەوە

وە بانـــــی بـــەینٖدا مەشــــنیانەوە

حـــەکاکانی ڕەو گشــــت بـــەیانـەوە

کێ دیـەن مـەغریب جـە بەیانـــەوە

هەتـا موســـتەفــا ســــەرمەنیانـــەوە

هەروا بە حەسرەت ئـــەو بەیانـــەوە(۱)

واتە بەهێنی وەك مەمکی یار بێ ، خاڵێك لەبەینیانا لەسەر سنگی کارێکی کردوە سپیەتی سنگی وەك ئێوارە وەختە تاریکی کردوە هەتا مستەفا سەرئەنێتەوە هەر سەرگەردانی ئەو بەهێنیانەیە • وە لــــــە هۆنراوەیەکی کەدا ئەڵێت :ـ

پیری جێم ســـەندی پیری جێـم سەندی

تابـــو تـەوانا تـــاقەت جێـم ســـەندی

جوانیم لـــوا تـــۆ وەجـــاش مـەنـدی

بـــەردی بنچینـــەی بیســـاتم کـــەندی

تێش تابـــی ڕەفتـار تیرئاسای دووی دەو

چالاکی ڕەوان بی ئـە ندیشي شـــەو

---

(۱) بەیان : بەهێ مەبەست مەمکە • بەیان : دەمەو بەیان • بەیانەوە : بگەرێنەوە •

هەڵمەتی ڕەفتار پڕتاوم کەردی
کەم ڕەفتو بێزۆر بێزاتم کەردی
باڵای ئەلفوار دەوەندەی دەوان
چەفتت کەردەوە چون چەفتی کەمان
بینایی دیدەی پڕنووری دووربین
وە تەم مەوینۆ فەرش جە ڕوی زەمین
گۆنای گوڵئەنار گۆڵ سیمای ئاڵ ڕەنگ
بێڕەونەقت کەرد وێنەی سیای سەنگ
قەتارەی دوندان سافی سەدەف وار
کەلکۆرت کەردەن چون کۆنە دیوار
سکەی وەش ڕەوەنەق سیای سەوادکار
سفید کەرد تاتا چون بەرفی کۆسار
دڵ بیەن بەکۆل یەخبەندی نسار
نە خەیاڵی عشق نە نیمنگای یار
ئەو نازدارانە پەسەند دیدەی وێم
مەوینا سکەم تەعنەمەدان لێم
مەواچان ئەر سەد دانە شناسەن
پیرەن بێکەڵکەن پەی مەردەی خاسەن
کارێ پێم کەردی هیچ کەس نەکەردەن
ئاخر یاونای حاڵم وە مەردەن
تاکەی دڵ جە جەور جەفات خەلاس بۆ
ساکنی خاک بۆ کۆتایی باس بۆ

سای سـەنگی لەحەد سەنگ‌سەرای گڵکۆ

خاستەرەن جە زەوق هام‌نشـینی تـۆ(۱)

واتە :ــ باسی پیربونی خۆی ئەکات وە ئەڵێ جوانیم ڕۆیشت ، پیری هاتە شوێنەکەی • ئەی پیری لاوازت کردم ، باڵای ڕاستم وەك کەمان چەمیوەتەوە ، بینایم لێڵ‌بووە ، دیمەنی ڕەنگین وەك تەم بەدی ئەکەم ، گۆنای سوری سەرکوڵمم وەك بەرد ڕەش‌بوەتەوە ، ددانـە سەدەفە جوانەکانم هەموو کەلوکوێر بوون ، مووی ڕەشم وەك بەفری کوێستان خاڵ خالو خوار بوە • دڵم وەك سەهۆلی لانەسار بەستویەتی ئەوەندە سارد بوەتەوە • بیرم لای نازداران نەماوە بەتایبەتی : ئەوانەی حەزم لێ‌کردوون ، ئێستە تانەم لێ‌ئەدەن وە ئەڵێن بابڕوات • وە لـە هۆنراوەیەکی‌کەدا ئەڵێ :

شیرین زوڵف لول شیرین زوڵـف لـــول

فیدای زوڵفت بـام گا گرژەن گا لـــول

گاهێ پەشـێوەن گـــاهێ گرنجـــەن

گاگا گـــرەبـەند ملـــەمای زنجـــەن

گا تاتـــان جــەدەس گەردشـــی شەماڵ

گا خەفتـــەن ساکن نە دەوران خـــاڵ

قیلـــەم چێش مـــەبۆ تایێ جــەو زوڵفە

جـــەو زوڵف وەش‌بـۆ لـــول سەرکڵفە

(۱) جێم سەندی: لێت‌سەندم • تاب : تەوانا • دەر : تیژ • چەفت : حوار • مەوینو : ئەبینم • سفید: سپی • یەخ : سەهۆل • یاوناى: گەیاندت •

وزیـــم نە گـــەردەن عومری ویــەردەم
تەجدید بۆ دەفعی هووناوان کــەردەم (١)

واتە :ـ پەرچەمت وەك زنجیر پەیوەندیان کردوم چی ئەبـــێ ئەگەر جارێك بیان ئاڵێنێ بەگەردنما تا فرمێسکی خوێناویم ووشـــك بنەوە ٠

وە ئەڵێ :ـ

چلێ نـــــە پەنـــا چلێ نـــە پـــــەنا
چلێ چوون ڕەقیـــب مـــــدران نە پەنـــا
هۆرئامــــان مـــدران نـــە ڕوی تەمەنـــا
مــــەر بادی قــۆرەت بـــدەرۆش فەنـــــا
وەبـــادی قورەت لەتـــار بــــــو
نمـــازۆ بـــاڵای قیبڵــــەم دیـــــار بـــۆ
بســـــۆزۆ بە ئـــاه بازەدەی ســـــــــەحەر
ڕیشـــــەش جـــە زەمین باوەرۆ وەبـــەر
تا باڵای قیبڵەم چوون شـــــەمعی خانــــان
بوینــــو وەچـــــەم نە بـــەرزەبانــــــان (٢)

واتە : لقێك وەستاوە بوە بە کۆسپە ناهێڵێ باڵای یارم لێمەوە دیار بێ مەر بای قودرەت بیسوتێنێو لەبنا ڕیشە کێشی بکات ، تا باڵای یارم وەك مۆمی دیوەخانەکان شەوق بداتەوە ٠ لە هۆنراوەیەکی کـــەدا ئەلێت :

---

(١) وزیم : بمخەیتە ٠ سیا : ڕەش ٠ .چێشمەبۆ : چی ئەبێت ٠

(٢) مدران : وەستاوە ٠ نمازۆ : ناهێلێ ٠ بوینو : ببینم ٠

چراغ قوربانەن •• چراغ قوربانـــەن

چراغ ها فەصـلی جەژنی قوربانـــــەن

زەمزەمەی تـــەوحیـــد ڕای حاجیانـــەن

قوربـانی قوربان ئـەمری یـەزدانـــەن

ئـــەر ئۆ نـــەداراو مســکینو دەروێش

گشت کەس مەکەرۆ قـوربانی پەیوێش

تۆش سـا مـن بـەرە پەی قوربانی گـــا

ســـەرەی مـن بڕە وەك (خلیـل اللّه)

تیغـــێ بێ‌دریغ بنیـــەم نـەگـــەردەن

جاڕدە وە شـــاردا قوربانیـــم کەردەن

منیش بـەوقوربـــان زۆر منـــەت بارم

قوربانی قوربـــان بـالآی دلـــدارم[۱]

واتە :ـ بـە یـار ئـەڵێت کاتی قۆچ کردنە زۆرم پێ خۆشە کە بمکەیت بە قۆچ، وە جاڕ بدە بە هەموو لایکدا وە بلی قوربانیم کردوە•

دیسان ئەڵێت :

قیبلەم وە شەو بۆ قیبلەم وە شـــەو بـــو

مەیل کەرد جـەســتەم شـەوێ وە شەوبۆ

ئـەر نەدامەتم شـــەوبۆت وە شـــەو بۆ

تـا دلـم ســـاکن وە بـۆی شەوبۆت بـۆ

(۱) چراغ : یار • نەدارا : کەدا • مەکەرۆ : ئەی‌کات • بنیـــەم : بمخە • بەرە : ببە •

نه ماچـان شــەوبۆ وه ســەرنساران

شــەوبۆش ببــەخشــۆ پەی دەردە داران

قیبلەم تۆ وه ڕەنگ شــەوبۆت بنمانــه

جارێــو بەشــەماڵ شــەوبۆت بکیانــه

ئەر بە شـــەماڵ بۆ دووری وولاتـــم

شەوبۆت بکیانــه ســەد خەجـالاتم[1]

واته پەرچەمی یار کەوەك شەوبۆ بۆنخۆشە داوای لێ ئەکات کەنزیك بکەوێتەوە وبۆنیان بکات تەنانەت ڕازی یە بەشەماڵدا بۆنــه خۆشە کەیان بۆی بنێرێ • دیسان ئەلێ :

کەم خزمەتیم چێش کەم خزمەتیم چێشش

ئاخ من بزانام کــەم خزمەتیـــم چێش

جه چێش خاترێ جــه من کەردەن ڕێش

ئەگەر دیدەم بۆ کۆر کــــەرو پەرێش

واتــه : لەچی کەموکوڕیـم هەیە بۆچی دڵت لەمن ســـارد کردوەتەوه ؟ ئەگەر چاویشم بێ داوام لێ بکەیت بۆت کوێر ئەکـەم• وەئەلێ :

شەوەن خەڵوەتــەن ماڵ بێ ئــەغیـارەن

ئاڵەم گردوتــەن دۆس خــەبەردارەن

---

(۱) شەوبۆ : گولێکی بەنەوشەیی یە بەشەوا بۆنی زیاترە • بکیانە : بنێرە • بنمانە : بنوێنە • جارێو : یەکجار •

ڕەدیسان ئەڵێ :

گیانە لە بڕخەی خەوی خاومدا
پێ‌بنێ وەبان هەردوو چاوم ا
مەڵێ برژانگت تیژە وەك چەقڵ
ئەچەقێتە پێت نازكتر لە گوڵ
بەبرژانگی تیژ بۆیە خۆشحاڵم
خاكی بەردەرگای تۆی پێ ئەماڵم
هەرچەند تیژیش بێ بۆپێی تو نەرمە
بۆ تێ هەڵچونی بەرپێت دڵ گەرمە
سا فەرمو پێیەك بنێ سەر دیدەم
ئەو دیدەی بێ تو كەس پێ نەدیدەم
ئەگەر نەقشێكی غەیری تۆی تیابێ
خوایە كوێری كەی بام نابینابێ
كەپێت هەڵبڕی سەیر كەچەند جوانە
بەخوێنی چاوم خەنە بەندانە (١)

حاجی مەلا ئەحمەدی نۆدشی

١٨١٥ – ١٨٨٣م

ناوی ئەحمەد كوڕی عبدالرحمن وە لە دێی نۆدشە لەدایك

---

(١) ئەم پارچەیە وەرگێڕراوی ئەسڵە هەورامیەكەیەتی .

بووه ، باوکی له سەر دەمی بابانەکاندا ، له سلیمانی مفتي بـــووه وه گۆری پیرۆزی ، له گردی سەیوانه •

مەلا ئەحمەد که به حاجی مامۆستا بەناوبگه له دەریای زانستیدا مەلەوانێکی بێ هاوتا بووه زۆر له مامۆستاکانی پێشوو ئیجـــازەی خوێندنیان لەلا وەرگرتووه ، وه خۆی لەلای مەلای (خەتێ) ئیجازەی وەرگرتووه ، دانراوی زۆره لەوانه له عیلمی (نحو)دا دا دانراوێکي هەیه که قوتابیان ئەیخوێنن بەناوی (ظرفی حاجی مامۆستا) وەلەشاری سنه کۆچی دوایي کردوه له تەپی شیخ حەمه باقر نێژراوه ، بارەگاو گومەزی هەیه که مەزارگەی خەلکی ئەوناوەیه تائێستەش.قـورئانـی بەسەرەوه ئەخوێنرێ به پارەی وقفی تایبەتی خۆی • لـه هۆنراوەدا دەستێکی باڵای هەبووه ، له هۆنراوەیەکدا ئەفەرمێت :ـ

کورەی دڵ چمان جۆشـــش وەردەوه
کەم کەم بێهۆشـــی هۆش بـــەردەوه
ئەسرین هەم تاف بەست وەڕووی ڕوومەدا
طفل ئاســا مەدۆ ویێش وه بوومـــەدا
بەختم ســیاپۆش یێخــه پـارەشـەن
شـــەرارەی ناڵەم شـــوم ســتارەشـەن
لەرزەی دڵ جه شـەوق پێکانـــی پەیکان
دڵ خاس به پەیکان نه پەیکـــان پەیکـان
زاهیر هەم فەڵـەك كـەڵەك بەســـته بـۆ
دیســـــان دڵ به تیر دووری خەســـته بۆ

دووری ئەو دڵبـــەر چە گیـان سوروشتە
دیدە بە ســـــورمە بەختی من ڕەشـــتە
قامەت سەروی ناز چەمـــەی نوور ئاودا
نگاش دیــدەی عەشـــق نیدای وە خاودا
گیســـوو دڵی شـێت لێش کـەردەن تأثیر
جەو پەی پەی پای‌یار بیەن بــە زەنجیر
یاخۆ مــەذاقش یــەکێ وجــــودەن
ڕەمزش ئەو مــەقـام فەنـاو شــهودەن
جەمین مەدرەوشۆ بەینــی حـــــەیتاران
چوون وێنەش نـە تـۆی دڵـەی غەم‌باران
توڕەش وێنـــەی ڕەنگ خەیاتەی خامەن
یا ڕیشـەی ئـەروای بـەختی ســیامەن
خـەم‌دان بــە قامـەت نەکـەمین گـای‌دڵ
ئـەبرۆش چوون سـەیاد نە سارای جنگڵ
دیدەش پەڕ ـ پەڕ مەی سەحیح بیمارەن
ئەویچ مــــەر زەدەی نیم‌نگای یــارەن
بینی خەتی نوور خۆرشید لـەت‌کـەردە
گۆنا وێنەی بــەدر ڕەنج ئەنگوشت بــەردە
لەب شەفاف تینەت هەوەس نۆشای هوون
مەنمانو نــە چەم ڕەنگش لالـــە گوون
دەهەن نوختەی خــەت شۆڵەی لۆلۆی تەڕ
ددان خۆ بەردەن ڕەونەقی گەوهـــــەر

زنج جـه سـەردی دڵ ، دڵسەردی دڵبەر
ئـاوی حـەیاتەن ڕچیـان مـودەوەر
گەردەن شـەمعی نووز سافی بێ گەردەن
تاریك یانەی دڵ پێش ڕەوشەن کـەردەن
بازو سـیمی خـام پەنجە ڕشتەی هوون
ناخـون ناخنەی دیدەی دەهـری دوون
لێموش نەخشـی زنج کەردەن تەخەلخل
نە تۆی سینەی ساف وێنەی پەڕەی گوڵ
جە ئامۆشـۆی زنج وە ڕاسـو چەپدا
دوو نەخشێش تێدا بیـەن هـوەیدا
میان چەنی مـوو دووکوت کەردەن موو
موو موو ڕاست مدران چ خاس چەنی موو
نافش خۆ بۆ بێز نافـەی غـەزالـەن
جە ناف تازاو دەرکش بەحـالەن(١)

واتە :ـ کوورەی ئاگری دەرونم بەجۆری کلپەی لێهەڵساوە هۆشی لێبڕیوم ، تاڤگەی فرمێسکم کە دێتە خوارەوە ، کارێکی بەدڵم کردوە وەك مناڵ لەناو خۆڵا ئەتلیتەوە •
بەختی ڕەشم یێخەی خۆی دڕیوە ، ئەستێرەم تاریکە ، دڵـم

(١) چمان : بەجۆری • پارە : لەت کردن • بووم : زەوی • کەلەك : چەوتی • سورمە : کلە • خاو : خەو • جەوپەی : لەوکاتەوە • پا : قاچ • لۆلۆی تەڕ : لۆلۆی تازە • دەهەن : دەم • شۆلە : ڕوناکی • پەیکان : تیر • پیکان : پێکاویەتی • جە پەیکـان : لەکانگەدا •

هاتوەتە لەرزین لە ترسی تیری یارەوە ، چەرخ لەگەڵ من بەچەوتی ئەسورێتەوە ، خەوم زڕاوە پەرچەمەکانی زنجیریان کردووم ، پشتم کۆماوەتەوە ، برۆکانی وەك کەمانی ڕاوچی کاریان تێ کردوم ، دەموچاوی پیاو سەرخۆش ئەکات ، لووتی ڕوومەتە جوانەکەی کردوە بە دوولەتەوە ، لێوە ئاڵە جوانەکانی هەوەسی نۆشینی خوێنم ئەکەن ، خۆشیان وەك گوڵی سور ڕەنگینن ، دەمی وەك بە پێنووس کێشرابی وەك لۆلۆی تازە تەڕو پاراوە، خۆ دانەکانی نرخی گەوهەریان نەهێشتوە ، زنجە خڕە جوانەکەی ئاوی حەیاتە بەهەژی ساردی دڵێەوە بەستوویەتی ، گەردنە بێگەردەکەی ماڵی تاریکی پێ روون ئەبێتەوە، بازووی وەك زیو سپیو جوانە ، پەنجەکاڵی بەخوێن سور کردوە ، نینۆکی گیرکردووە لە دەموچاوی زەمانەی دوونی بێ‌نرخ • کە سەیری سنگی وەك بلوری ئەکەیت ئاوێنەیەکە، خاڵەکانی زنجی بەسەر مەمکیەوە خاڵ‌خاڵ دیارن بەتایبەتی دووخاڵەکەي = گۆی مەمکی دوو خاڵەکەی زنجی ئەون • کە وەك ئاوێنە تیایانا دیارن ، بالای ئەوەندە باریکو ڕاستە موو ئەکا بە دوو لەتەوە کاتی وا هەیە موو خوار ئەبێت بەڵام بالای ئەو هەر ڕاستو شۆخو شەنگە • دیسان ئەلێت :ـ

وادەی نەو سیوەیل داران ڕشتەن
فەسڵی نەوپایز وارانی وەشتەن
دوورە سۆ ئامای کۆنە داخانەن
فەسڵی تەم گیری کۆهو زاخانەن
هوونەی سەیلی هوون جە سەرچەمەی چەم
کڵپەی شوورەی نار ناڵەی کوورەی دەم

پەرکەردەن شـــەتاو ناوانی گـــەردون
سـۆچنای شەخەڵ ژیای دنیـــای دوون
تەمی غەم نەســـەر ســـــەرکلاوەی دڵ
چەترەن پەری عەکس جەمین پەڕەی گوڵ
سەفحەی گۆنای زەرد رەنگ جە خەزان بەر
بالای خـــەم کـــالان نە ڕەزان بەتـــەر
سەردی هەناسەی ئیلاخـــــەکەی دڵ
ووتەی ســـیاکار بەختـــم جە ســـەرچڵ
قازی ســـەرشـــێویای ناڵەی بێ ئەســـەر
ئەســـــەر وە بەدعەکس ئاواو دڵبـــــەر
لازم کەردەن لێم فەســـڵەکەی پاییـــز
دوور ووســـتەن وەهار وەسڵەکەی ئازیز
قیبلەم هـــەرکەسێ چوون من ماتـــەمەن.
وەهـــارش پاییز ، پاییزش غـــەمـــەن[١]

واتە :ـ باسی ماتەمیو پیری خۆی ئەکا کەوا خـــەریکە پاییزی عومری هاتووەتە پێشەوە ، وە ئەڵی : ئەستێرەی گەنجیم بەرەو ئـــاوا بوون ئەڕوات • وەك پایز دڵی مرۆڤ تاڕادەیەك غەمبار ئەبێت بارَان نمەنم دێتە خوارەوە ، درەخت گەڵا خەزان ئەکات ئەویش خـــۆی لەووینەیەدا ، سەری بەرەو سپی بوون ئەچی‌و چاوەکانی ئاو ئەکەنەوە ئەڵی غەم تەوقەسەری دڵمی گرتوە ، هـــەناسەم ســـاردە ، بەلام

(١) وادە : کاتی • واران : باران • سۆ : ئێش • سەیلی هوون : لافاوی خوێن • چەمە : سەرچاوە • چەم : چاو • سۆچنـــان : سووتاندویەتی • ووتەی : نووستن • وستەن : خستویەتی •

چەمیوەتەوەو بەختی ڕەشم نیشتوە وەك قاز چوون لەبۆرانا سەری
لێ‌ئەشێویت تازە وەرزی بەهارم ڕۆیشت پاییزی پیری دای گرتم .

دیسان ئەلێ :-

چەندە پێم‌واتی های دڵەی غافڵ
حەقی حەقیقی (اضافی) (باطڵ)
پەردەی ئەو جەماڵ (مطلق جە اطلاق)
ئاوێنەی عکوس مرآتی ئافاق
بۆ بە بای مراد نەشئەی سافی مەی
بە یاری مەلاح سۆزی لافی نەی
کەشتی غەرقەکەت نە گێجاوی دەی
یاونە ئەو ساحل ئی بەحری بێ‌پەی
شاخەی تافی ساف سەرچەمەی هەستیت
هەوا کەڵڵەی تەبع هەوا پەرستیت
با کەرۆش کۆتا کڵپەی کورەی دڵ
شەرارەی سەبون چۆلەکەی مەنزڵ
تۆ بەتەر دامان عسیانت تەڕ بی
وێنەی بەد بەختان ئاخرت شەڕ بی
هیچ نەبیت وە تەنگ ڕۆژی ڕۆی فەردا
ئەمجا تا ئاوی بدە وە سەردا[1]

واتە :- حاجی مامۆستا گلەیی لە دڵی خۆی ئەکات وە ئەڵێ
زۆرجار ئامۆژگاریم کردی ڕێگای ڕاست جیا بکەرەوە لە ڕێگای

---

(١) حەق : ڕاستی . یاونە : بگەیێنە . باطل : پوچ . ساحل : کەنار
مەلاح : کەشتیەوان . بەتەر : زیاتر .

چموت وەرە بە نیازی ڕاستی‌یەوە ، کەشتی تاوانت کە خەریکە نوقوم ئەبێ ، لەم گێژاوە ڕزگاری کەو بیگەێنەرە ئەوبەر واز لە خۆپەرستی بهێنە ، تۆ وادیارە ئاخر شەڕی مەکەر لەڕۆژی دوایدا هەر بەسەرتا بدەیت •

مەلا خدری ڕواری(١)

١٧٢٥ - ١٧٩٠م

مەلایەکی زانا ، ئەستێرەیەکی گەش بووە بەسەر ئاســـمانی ناوچەی هەورامانەوە ، خواپەرستێکی راست بووە وە زۆر کەس بەهرە مەند بوون لە زانایی‌و پەندەکانی • مەلا خدر لە نەتەوەی شیخ نعمةاللەی وەلی بوە وە • پەڕاوی پڕسودی زۆری داناوە لەوانە (ڕۆلە بزانی) و (دەولەت‌نامە) • لە یەکێك لە هۆنراوەکانی دەولەت نامەدا ئەلێت •

بێ یانەی خاسا نەك یانەی پر دەنگ
بێ‌بالای خاسا نــەك پێلاوی تەنگ
وە لە لایەکی‌تردا ئەلێت :ــ
عیلم چوون درەخت عەمەل ســەمەرەن
عیلمی بێ‌عەمـــەل باغــی بێ‌بــەرەن
وە ئەلێ :ــ
عیلم جە ڕوار عــەقل جە پــاوە
نووتێ ئەسپەریز هەریێ جەناوە

لێرەدا جۆنیەتی ئەو ناوچەیە ئاشـــکرا ئەکات وە ئەلێ ڕوار سەرچاوەی خوێندەواریە ، پاوەیی بە بیرو هۆشـــــن ، خەلکی دێی

---

(١) ڕوار : دێیەکە ٣٥ خولەك لە دێی هەجیجەوە دوورە •

(ئەسپەرێز) دڕندەو چەتوونن • خەڵکی دێی (ناو) ساوێلکەو نەزانن•

وە ئەڵێ :

(گەردەڵە) مەچرو ئو (گەردە میان)

(چەپی دۆڵ) وەشا (هۆبە)و زۆمیان[1]

بەم هۆنراوەیە مشتومڕی خەڵکی ئەسپەرێزو زۆم چارەسەر ئەکرێ چوونکە لەسەر هەوارگەی (چەپی دۆل) ئەکەونە لای دادوەر (قاضی) هیچ کامیان بەڵگەیان نابێت کە ئەو هەوارگەیە لەکۆنا هی کام دێ بووە پیرێژنێکی بەساڵاچو دێت ئەڵێ من ئەم هۆنراوەیەی مەلا خدرم لەبەرە کە وائەگەیەنێت چەپی دۆل لەکۆنەوە هی دێی زۆم بووە • وە دیسان ئەڵێ :ـ

زەمانەی ئەندەن • زەمانەی ئەندەن
قاپی شەرگوشاد دەری خەیر بەندەن
ئی دوو ڕۆژی عومر باقیات مەندەن
ئەویچ فانیەن ئاخۆ تا چەندەن
تەوری دەستی دەور جە ڕیشەش کەندەن
های بێدارۆ بن ئانەدەش نەمەندەن
ئەگەر کەیخەسرەوجەمشید جام بی
چوون قەیسەری ڕۆم خاوەن سپا بی
ئەگەر پادشای عالی جەنابی
ئەگەر کەیکاوس ئەفراسیابی
ئەگەر سلیمان ئەر سکەندەری
ئەر خاقانی چین ئەگەر سنجری

---

(١) ئەوانەی لەناو کەوانەدان هەوارگەن •

ئەرچوون حەکیمان خاوەن دەوانــی
ئـەگەر پادشـــای فـــەرمان ڕەوانی
ئەر چوون شای مەردان فەتحت بەدەسەن
ئـەر پشتیوانت ســـەد هەزار کەسـەن
ئەر یوســـفەنی بـە حوســـنو جـەماڵ
ئەگەر قارونی خـاوەن گەنجــو مـــاڵ
ئەگەر ڕۆستەمی ســـەهمت ســـەهمناك
ئەسـڵت جە خاکەن هەم مەبی بە خـــاك
ئادەم تا خاتـــەم جەی دنیـــای پڕ دەرد
فامێوە کـــەردی کێ بـێ کێ نـــەمەرد
فامێـــوە کەردی بـە فکـــری باریك
ئی دنیای ڕۆشـــن لێتـــان بۆ تاریـك[1]

وانە :ـ دنیا پڕو پوچە ئەگەر مرۆڤ شابێ یا گەدا ، دەوڵەمەند بێ یا هەژار ، ناشیرین بێت یا جوان ، لەئەنجاما ئەمرێت وە ئەچێتـــە ژێر گل • وە ئەڵێ نارەوایی پەرەی سەندوەو راستی لەژێرەوەیـە • وە حاجی قادری کۆیی ئەڵێ دەربارەی مەلا خدر «وەك مەلا خدری ڕودباری نیە + شیعری ئاوی حەیاتە تاڵی نیە » وە مەلا خدر ئەڵێ (نافلەو تەشابی مدیورە بێلو + ئاخو ســـالیوتەر چەرخ چەنی گێلو) (نافلەو تەشابی) دوو کەورگی خۆشن (بێلو) سەرچاوەیەکە ئـەو

---

(١) ئەند : مەبەستی فەرمودەی پیغەمبەرە کە ئەڵێن فەرموویەتی (هەزارو ئەند دنیا دوایی دێت) • کەندەن : دەری‌هێنـــاوە • سنجر : پاشایەك بووە • فام : هۆش •

بوو گەورگە بەسەریا ئەروانن وە ئەڵێ ئاخۆ ساڵێکی‌تر دنیا چۆن ئەبێت •

میرزا شەفیع

- ۱۸۳۵ - ۱۷۸۵ -

میرزا شەفیع هەڵبەستەوانێکی بەناو بانگە هۆنراوەی بەشێوەی هەورامی زۆر بوە • بۆنمونە چەند هۆنراوەیەکی ئەنووسین• لە هۆنراوەیەکیاندا ئەڵێت :

نگای جامم کەرد نگای جامم کەرد
یەکڕۆ جە تەقدیر نگای جامم کەرد
سیاوو چەرمەم شناسامەوە
شیم وە تاسی مەرگ هەم ئامامەوە
نە دڵ هۆرکێشام هەناسانی سەرد
موو چوون ماران گاز نە کەللەم باد بەرد
پەرسام ئەری هەی تار بێ‌وادەی ڕەشتە
هەوای سەردو گەرم ڕۆزگار نەچەشتە
پەی‌چێش تۆ جە خەوف حەق نمەتەرسی
هەیما خۆ ساڵت نەیاوان بەسی
تار وات ئەحواڵی سفیدی ڕەنگم
مەر من جە تۆ نیم جە سیاسەنگم
ئەوسا تۆ کەماڵ شایی و زەوقت بی
ڕۆ جە ڕۆ ئامای بێشتەر شەوقت بی

نولەی قەڵای دڵ نەگرتەبێش تەم
رۆشن بێ چون جام جهان‌نمای جەم
سەروەش مەکێلای بەکاوانەوە
هیچ نمەپەرسای جە شاو خانەوە
وەلەك پەی خەمان من پەسەند کەردەن
سەرتاپای تەنم وە خەم پەروەردەن
غەم شیەن نە تۆی مەنزڵگەی شادیم
هەر غەمەن مەیۆ موبارەك‌بادیەم
دڵ‌بی وە بۆتەی مەنزڵ‌خانەی خەم
سەد قافڵەی خەمان تێداگرتەن جەم
ڕیشەی موو چەنی ڕیشەی دڵ‌بەندەن
پۆچی میسکم دان کافورم سەندەن
[شەفیع] مووی سفید ڕوسفیدیتەن
هەرچەند نیشانەی نائومێدیتەن(١)

واتە : میرزا بەرەو پیری ئەڕوات وە ئەڵێت ئەی تار کەی کانی ڕەشتنی مووی منت بوو کە زوو سپی بوو ؟ ئەویش ئەڵێت تۆ ئەوسا لە کامەرانیو خۆشیدا سەر لوتکەی دڵت تەم نەی‌گرتبو ، بەڵام ئێستا بەهۆی داخی زەمانەی پروپوچەوە وە چەرخی چەپ گەردەوە تازە بەتەمای چیت • وە ئەڵێ بووم بە کاروان‌سرای غەم لەشم بە غەم پەروەردە بووە ، ڕیشکی مووم بە ڕیشکی دڵەوە بەندە بۆیە مووی

(١) نکا : سەیر • جام : ئاوێنە • سیاو : ڕەش • چەرمە : سپی • تار : کاتی سیوەید ڕەشتن • بێشتەر : زیاتر • سەروەش : سەرخۆش • بۆتە : جێگای توانەوەی زێڕ •

ڕەنگم کە وەک مسکێ بوو ، داوەمە بە ئاڤوری سپی کە ڕەنگی تازەی ڕشتووە .

وە دەربارەی بێزاری ئەڵێ:ـ

سپای غەم هجـــوم ئاوەردەن ئیمشـــەو
ئەســـاسی شـــادیم کُرد بەردەن ئیمشەو
تاڵ بیەن یەکســـــان ئـــەوقاتم ئیمشـــەو
سەبرم سۆچنان گشـت وە هەم ئیمشـــەو
تا کەی قامەتم خـــەموەردەی غـــەم بـــۆ
تا کـــەی دەروونـــم وە غـــەم ماتەم بـــۆ
ســـەڵتەی سـپای غەم تا کەی نە دۆش کەم
هەڵقەی نیشی غـــەم تا کەی نە گۆش کەم
تا کـــەی بوازون ئاوات ئـــەو عـــەدەم
تا کـــەی میـــلی غـــەم بکێشـــو نـــە چـــەم
تا کـــەی ڕوخســـــارم چەنی داخ‌و دەرد
بگێڵـــــۆ وە ڕەنگ زەعفـــەرانی زەرد
وەی کزی دەرون هـــــوونو هانام بۆ
هانای دەردی سەخت کەس نەزانام بـــۆ
فەڵەك دەردی دڵ جەفای غـــەم تاکـــەی
پای شکستەو لەنـــگ ڕای ســتەم تا کـــەی
بەرقی تیغ جـــــەور ڕۆزگار تاکـــــەی
وارای سەیلی هوون هەوری تاو تا کەی(١)

---

(١) ئاوەردەن : هێناویەتی · سۆچنان : سوتانویەتی · بـوازون : بخوازم · وارای : بارینی · بەردەن : بردویەتی · نە دۆش کەم : لەبەرکەم بگیلو : بگەڕێم ·

واته :ــ میرزا ئەڵێ بەجۆرێ غەمبارم ، بنچینەی شادیم ڕوخاوە ، لەپاشا ئەڵێ تاکەی ئەی فەڵەك خوێناو بەچاوما لافاو بکات جەفاو ئێشو ئازار بکێشم کزەی دەرونم ڕۆژبەڕۆژ پەرە بسێنێت ، غەم پشـــــتی چەمانومەتەوە ، وە پەکی خستوم ،

عبداللە بەگی هەورامان

ـ ١٨٧٩ ـ ١٩٤٤ ـ

ناوی عبداللە کوڕی حمە شفیع بەگ ، لە بنەماڵەی بەگ زادەکانی حەسەن سانی هەورامانی تەختە ، لە ساڵی ١٩٣٠ بە فەرمانی شـــای ئێران ، لەگەڵ چەند هاورێیەکی ، لە بەندیخانەی ئەسفەهان ماوەی دە ساڵ ، بەندکراوە زۆربەی هۆنراوەکانی ، لە بەندیخانەدا ووتوونی لەم هۆنراوەیەدا باسی خەوێك ئەکات کە لە بەندیخانەدا دیویەتی :ــ

یاران هامسـەران ئیمشـــەو خاوێ دیم
جە زیندانی تـــار عەجەب خاوێ دیـــم

ئـازادی وەتـــەن هـــەورامانـــم دی
ئیلاخانـــی چـــۆڵ کۆســـالانـــم دی

وەنەوشـــەی وەشبۆ چنور جە هـــەردان
ئامـــا نـــە خـــاوم پەی بـــارو دەردان

ڕێحان پەلش دیز شـــەستپەڕ جە باخان
سۆســـەنو نەســرین شەوبۆی ئیلاخـــان

بەرزەڵنگ جـــەکۆ چنوور جـە کاوان
ســـەوزیو مێرغوزار هـاڕەی بـــەفراوان

چەنی هامسەران نیشتەبیم وەشاد
بە کەیفو ئاهەنگ غەم مەدام وە باد

گۆش بە سەدای ساز چەم بە نگاوە
جە قاوەخانەی ڕای کەلاوە

لێو بە پیالەی عەقیق ڕەنگەوە
گاهێ پڕ بە شەوق گابە خەندەوە

گاه نگای کۆسار بەرزی ئیلاخان
گا نگای خەزان ، گا نگای زەردان

جەی عەیشو نیشات جەی خەوی بەتاڵ
زیندانیم ئەسلاً نامان بە خەیاڵ

هەر پاسەم زانان وێم شەهریارم
چەرخی کەچ کردار نەدان ئازارم

پاسەم مەزانا شای خاوەن بەختم
نەزانام مەزلوم حەپسی بەدبەختم

وەختێو بێدار بیم تەماشا کەردم
ئازانو زیندان نەزەر ئاوەردم

چەندە مەدهۆش بیم تەواسامەوە
عەقڵو فامو هۆش نەمەن لامەوە

سەد موقابیل بێ باری خەمانم
وە سۆ ئاماوە سۆتەی زامانم

غەیر جە ئێشو ئێش جەفای ڕۆژگار
هیچ سودیو جەفاو نەدیم جە ڕووی کار

زامی کۆنەو نۆم تازە کەردەوە
زار زار مەنالام وە دەم دەردەوە

یارەب هەر کەسێو کە ڕۆش نەهات بۆ
زامزەدەی تەقدیر ڕووی سەربیسات بۆ

کەشتی نگینش هەر سەرنگونەن
نە گێجاوی گێج ڕودی جەیحونەن

مۆرەی ئیقبالش دووشەش ناوردەن
چەنی بەدبەختی مامەلەش کەردەن

خوردو خۆراکش ژاراوی زەردەن
خاوی شیرینش هەر ئێشو دەردەن

یارەب بەحاجەت رەسولی حەبیب
خاکی غەریبیم نەکەری نەسیب[۱]

واتە : لەمهۆنراوەیەدا ئەڵێت لەزینداناا لەخەوما وام ئەزانی کە ڕۆینتومەتەوە بۆ ناوچەی هەورامان وە لە ناو دۆستو برادەرا دانیشتبووم ، زۆر بەختیار بووم بەڵام کە خەبەرم بووەوە لە ناکاوا خۆم لە زیندان دی وە پاسەوانەکان لە دەورو پشتما بوون ، زامانی دێرینم هاتنەوە ئیشو ئازار ، وە دەست لەسەر ئەژنۆ دانیشتم ٠ وە دەربارەی کوێستانەکان لە هۆنراوەیەکیکەدا ئەڵێت :ــ

یادی گوزەشتەی هامفەردانم کەرد
کوردستان مەحاڵ هەورامانم کەرد

---

(۱) تار : تاریك ٠ سۆ: ئازار٠ خاو: خەو٠ نیشتەبێم: دانیشتبووم٠ پاسەم مەزانا : وامئەزانی ٠ ئاژان : حەیتەی زیندان ٠

یادی گوزەشتەی هامفەردانم کەرد زیادەیە
سەیری سەر هەردان (کۆسالآن)م کـەرد

جایێ چوون (بەندەن) فەرەحسازم کەرد
جای نیشات ئەنگێز (دەرەویان)م کـەرد

یادی تـەماشـــای بەرزی خاسـم کەرد
چەندێ تەواسام چەندێ تاســم کـــەرد

یـــادی خـەیالی (دەمیھـاڵ)م کـــەرد
تـا کـە (ساروخە)ی رووی ژیوارم کەرد

ئارەزووی (مەڵین) (پیەن سەر)م کـــەرد
هـــەوارگەی (بەدھۆ) موعەتەرم کـــەرد

یادی پالآوەژ (سەکۆی ســـان)م کەرد
قولەی (پیر رۆستەم) جەرگم بەر ئاوەرد[1]

واتە :ـ لەزیندانا یادی ئەو هەموو هەوارگە ڕەنگینانەم کرد کە لەکاتی سەربەستیما لەوێ رامبواردوە • وە بەبۆنەی دووچار بوونیەوە بە خۆشەویستی کچێکەوە کە ناوی (نەباتێ) بووە ئەڵێت :ـ

گا گریـــەو زاری مەنالآم جـــە دەرد
گا جەفاکێشـــان هەناســـانی ســـەرد

گا سەرمەستی عیشق بێزار جـــە یانـــە
گاشوکری دەرگای یەکتـــای یـــەگانە

گا دڵوەشـــی دەرد فـکرو خـــەیاڵان
گا شەیدای باڵای شـــای سۆسەن خاڵان

---

(۱) ناوەکانی ناوکەوانە هەموویان ناوی هەوارگەن •

دلبەر هەر وە عەیشی ئولان وەهار بێ

بێ ئالا جە حاڵ ئی بەندەی زار بێ[1]

واتە :ــ زۆرجار من لە ئێشو ئازارو دەردیسەریدا بووم بۆ یار ئەویش لە خۆشی خۆی نەئەکەوت وە بێئالا بوو لە سەرگەردانی من •

میرزا عبدالقادری تەویلەیی

ــ ١٨٧٣ ــ ١٩٤٩م ــ

ناوی عبدالقادر کوڕی حەمە یوسف کوڕی وەستا محمد پزیشکو هەستیارێکی ناودار بووە هۆنراوەی بەشێوەی هەورامیو زمانی فارسی زۆر بووە • بەڵام بەداخەوە کۆنەکراونەتەوە لەکاتی خۆیدا وە لە ساڵی ١٩٠٩دا بەفرێکی زۆر باریوە هەر لە سەرەتاوە ئامۆژگاری خەڵك ئەکاتو ئەڵێ ئەمساڵ ساڵێکی سەختە دەست بە زەخیرەوە بگرن نەوەك لێتان ببڕێ وە روونی کردوەتەوە کە بەفرێکی واباریوە کەس نەیتوانیوە هیچ جۆرە ئیشێك بکات :ــ

هۆنراوەکە •

تاریخ جە هەزار سێسەد بیستو نۆ

تاریخی ئەمساڵ جە لات مەعلوم بۆ

هەرکەس ماڵدارەن با ڕزقش جەم بۆ

نەکای جە وەهار ئەوزاحش کەم بو

---

(١) مەنالام : ئەم نالاند • جەفا : ناخۆشی • یانە : خانو • دلوەش: دل خۆش •

ڕۆغەنـــو گـەنـم برنجـــی شـــاران
ئامـــــادە کـــەردی بێ حـەدو پایـــــان
بێ دەوڵەت دوو دەســـت بدە وەسەردا
پـــەلاسـێو قایـــم بکـــە وەبـــەردا
بی بە تۆزو گەرد بـــەڕووی هـــەواوە
شـــی پەرێ (شـــاهۆ) جە پشتی پـاوە
پایتەختش بۆوســـت ئۆ (پەشـــتو ناو)ی
هاوراش کیاست پەی (ســـەڵـوەکاو)ی
ســا کە ئێد ئـــەژنی (دووختانوخانـــی)
وات (هاڵـــێ) نوڕا حاڵـــم بـــزانی
(خورخورە)ی چرێش (هانە شـــیروانی)
پـەی (قوولۆ دمەی) خـەبەر کیانـــی
خـــەبەر کیـانی پـــەی (مڵـــەوەردی)
(وەڵنـــەوەزانا) بـا خەبـــەر کـــەردی
واچـــە (زمناکۆ)ی ساکن بـو پەی وێش
خـــەبەر بـدۆنـــە بە هامســـایی وێش
(کریلـــە) عاجـــز (ماکـــۆ)ن بێ دەنـگ
بـــەرزی (داڵەهۆ) عاجـزەن بێ ڕەنگ(١)

★★★

موختـــــەسەر وارا تا بیســـتی سەفەر
عاڵـــەم ج یانـە نمەشـــی وەبـــەر

---

(١) ئەوانەی ناو کەوانە شاخی بەرزو سەیرانگەن ٠

بـــەزازان عاجز جۆڵایـــان ماتـــڵ
کەوش دروان یەکســەر گشت بیەن خجڵ
جواربنـــەی کەوشـــی فەقـیران دڕیان
هەلاجان بێ کـــەیف ژێکەمـان بڕیـان
دووکەڵی یانـــە کارێـوش کـــەردەن
پەنـا بـە ئەهلی جـەهـەنـەم بـــەردەن
زیقەتێو ئـۆنـــاو وەحشـیان کەوتـەن
سـەگان جە حەیبەت گورگان نەسرەوتەن

ئایة اللّەی مەردۆخی

ناوی شێخ محمد کوری شیخ عبدالمؤمن لە نەوەی پیرمحمد = بابامەردۆخەی هەورامیە • ئەم زانایە لە زۆربەی عیلمە کاندا دەستێکی باڵای هەیە بەتایبەتی لە عقاید ، مێژوو ، فەلسەفە هتد •••• زیاتر لە ٣٨ پەڕاوو کتێبی داناوە وەك فەرهەنگی مەردۆخ ، تأریخ مەردۆخ ، ندای اتحاد ، نسیمی استگاری هتد •••

تائێستاش کە تەمەنی لە [٨٠] ساڵ زیاترە بالەسەر نووسینو پەراو دانان بەردەوامە ، هۆنراوەی بە شێوەی هەورامیو بە زمانی فارسی زۆر ووتووە بۆ نمونە ئەم هۆنراوەیەی کە لە وەڵامی دکتور سەعیـــد ناوێکی هەورامی نووسیوە کە پەڕاوێکی بەناوی (نزانی = مژدە) ناردوە بەدیاری بۆی • هۆنراوەکە :ــ

ئارامـــــی دڵـــەی پڕ جەخـــارەکەم
دەرمانـــی دەروون پڕئـــازارەکــــــەم

نامــــەی نــزانیت وەلای مــن یــاوا
بۆســـامو نـــە ڕوی دوو دیـــدەم ساوا
یاوا وەســـەردەم کوشتەکەی تــیرت
مەڵهەم دا نـــە زام خەســـتەی زنجیرت
یاســـای دڵداریت بــــەجـا ئاوردەن
بۆچـك نـــەو ئەزیەت پاوەجێ کەردەن
ویرە گوڵ شــیرین شەکەر ڕێژەکـەت
واژەی گوڵ قەشـــەنگ عەبیربێژەکـەت
نە دڵێ ســــەد دڵ فریشـــتەش مـەبۆ
هەزارێ وەك مـــن شیفتەش مـــەبۆ
گلـەی دڵـەکەت جـۆش ئـــاوەردەبێ
کزەی دوریەکـەت قســـە کەردەبـــێ
من خۆ کــەم زوخاو چەپ گەردم وەردەن
ئەمجار ئـــەم کزە ســامانساش کەردەن
دێوناتـــۆ دووری کـــورەی دەروونم
کـولناتـــۆ زامـــان دلـەی پرهوونم
مــن جــە دووری تۆ دڵــم پــردەردەن
وێرەو ، ووژارەم جـە هەردوو هــەردەن
هەرسا دیم وەچەم نـــەوهـاڵ بـــاڵات
کـــارەبـام یـــاوا وە لاڵ ئـــاڵات
دیســـان دیمـەوە گۆنـــا زەردەکەت
بۆســـام دەردانـــە قـەتران وەردەکەت

ئانــه ڕۆژ جــەژن شــادمانیــەن
ئانــه نــەووەهــار زینــدەگانیــەن
وەرنــه ئیسه من هــوونی دڵ وەردە
گیانم سەنگین بار تــەن خــەزان کەردە
جەرگم وەمــەودای زانا بیــەن ڕیش
بی دەردۆ ئازیز نزانیــم پەی چێش (١)

واته :ــ لەم هۆنراوەیەدا مەردۆخ بە دوکتۆر سەعید ڕاگەیەنێ وە ئەڵێت بەگەیشتنی نامەکەت لەگەڵ پەراوی (نزانی) زامانی دێرینم کولانەوە ، من لە دووری تۆ زۆر زوخاوم چەشتوە ، بەڕاستی پەڕاوەکەت بریتیە لە وێژەو ووشەی ڕەنگین ، وە نامەکەتم خستە بان چاووم بەڵام من کە دڵم خوێناویە وە پەرێشانم بەمدەردەوە نزانیــم بۆچیــە .

میرزا عبدالقادری پاوەیی
١٨٣٤ ــ ١٩٠٧

میرزا عبدالقادر بوێژو هەڵبەستەوانێکی ناودار بوە لە پاوە لەدایك بووە ، هۆنراوەی بەشێوەی هەورامیو زمانی فارسیزۆرە [٢] ، لــه یەکێ لە هۆنراوەکانیا کە لەگەڵ شنەی شەماڵدا گفتوگۆ ئــەکات ئەڵێت :ــ

---

(١) خار : دڕك . نزانی : ناوی کتێبە . یاوا : گەیشــت . ویر : بیر = هۆش . واژە : ئەدەب . قەشەنگ : زۆرچاك دێونات : ئالۆزانت . سامانسا : پەرەی سەندوە . هەرسا : هەرکاتێ . نەوهال : نەمامی تازە ڕواوە .

(٢) دانەری داستانی ئاسمانو زەمینە بەجوانترین شێوە .

شنۆی سەحەرخێز شنۆی سـەحەرخێز
شنۆی سەرکاوان نەسیم سـەحەر خێـز
وەهار وە ڕەونەق زمسـتان وە بـێز
مەحرەم وە حـەرەم سەرای شای پەرۆیز
شـانای تای توغرای زولـف تەتـاران
هـام زارو هـامدەرد دیـدەخوماران
دەوای ئێشـو زام دەروون پـڕدەردان
هام شـەریکی دەرد هەناسـە سەردان
سـا دەخیـل شـەماڵ تاقـەتم تاقەن
دڵ نـە مـەوجی گێج سەودای فیراقەن
جەسـتەی پەشێو حـاڵ شـادی بەتاڵـم
پـەی دووری ئازیز وێرانـە ماڵـم

تا ئەڵێ :

یـاوای (زاوەلـێ) سـاتێ بناڵـە
جە تەنخوایی مـن پـەی کۆی (قەزاڵە)
سەوزانی لەیـلاخ دیـارەن جـە دوور
(کەلی عاشقان) ، (زەڵم)و (شـارە زوور)
زویـری پارچەی وەیسی یـەمەن ماڵ
قولەی پیر رۆستەم (هەیبەت) و (ساراڵ)[1]

---

(١) ئەوانەی کە لە کەوانەدان ناوی چیای بەرزن ٠

توخوا نگاکــــەر چ خاس دڵ گــیرەن
چاگە ویـــەردی شـــەماڵ بێمـــیرەن[1]
جـە بێمیر بەرشیت (هەوڵی)و (سەراو)ەن
ســەرمایـــەی صحـّت حەیاتی پاوەن[2]
دایم ئارام گـــەی جەرگەی یارانـــەن
جای عەیش‌و نیشـــات چەم‌خومارانـەن
نازك خەیاڵان پاســـەشـان واتـــەن
(هەولێ)[3] کەوسەرەن ڕووی سەربیساتەن
ســـاتێ ساکن‌بەر ئەمجـار وەراســـی
مەبۆ تۆ قیبلـــەم بەی‌تـــەور بشناســـی
جەودمـــا مـــاوەر عـوزرو بەهانـــە
نامش وە شەش حەرف نەی‌فەردە زانە
پـەری دەســـتورەن مـــەلائیـــك‌زادە
خـاوەن ســپاو ســـان تەمـــام ئامـادە
عەنبـەران ســـەف‌سەف چنووران چین‌چین
کەردەن وە پەرچین دائیرەی جـــەمـــین
گیسـو چوون کەمەند قـــەترانی زەنگی
چوون هەڵقەی ئەرقەم هەژدەهای جەنگی

(1) بێمیر : هەواری خەلکی پاوەیە .

(2) پاوە :ـ شارێکی زۆر جوانو ئاوەدانە بەناوی (پاو) سەرکردەی یەزدجوردەوە ناونراوە کە لەدەوروبەری ۲۰ی کۆچی‌دا هاتوە بۆ ئەو ناوە .

(3) هەولی : هەوارێکی تری خەلکی پاوەیە .

دوو دیدەی مەخموور ڕشتەی ئیلاهی
مەر چەرخنای چەم شـــابازی شـــاهی
گوناش گوڵی ســـــوور ناماش نــە خەو
مەگەر رشتەی باڵ لەعلی کەیخەســـرەو
دەم غونچەی نازك خۆش‌بۆی خۆش‌عەبیر
زنجی تۆپی زەڕ هۆرکەندەی کشـــمیر
گەردەن چوون بلوور ئاینەی بێ گـــەرد
جای تین چون ئاوی حەیاتەن پەی‌دەرد
ســـینە سینەی بەت لای چـین ئـــاوان
پەرەستۆی نازك نەرمی ســـــەرکـاوان
بدیە ئەر خۆرشید کەم‌کەرد شوعلەی خۆر
ئانە ئەو جـە بورج خاوەر کێشان ســەر
دەخیل نەگنۆت ســەر هەوای سەرکەشان
ئی نامــەو نیشـــان جە یادت نەشـــان
جەوســـاعەت مەشـی مەیاوی پابــۆس
چەم شاد کەر وە گەرد پاکی پاڵای دۆس
ئەڵبەت مەپەرسـۆ هـــا چێشەن شـەماڵ
پەی‌چێش ئامانی چێش پێتـەن ئـــەحواڵ
واچە قەیســـەکەی وێڵ تۆ ئاســـاکـــە
فـــەراد خەســـتەکەو مەجنون ئاساکـــە
دێوانـــەکەی وێت دڵ ناشـــادە کـــە
خەســتەی نائومێــد ڕەنج وەبادە کـــە

زام‌زه‌ده‌ی خه‌مـــــان جگه‌رپاره‌کـــه
چه‌م جه ئه‌سرین که‌یـــل بێ‌قه‌راره‌کـــه
یا مه‌لهه‌م یا مه‌رگ مه‌سپارۆت به‌ده‌سـت
باوه‌ر بماڵه‌ش نـه‌جای زامی خه‌مـــت
قادر تا زینده‌ن غـــه‌م نـــه خه‌یاڵـــه‌ن
جان فیـــدای له‌یله‌ن بـه‌نده‌ی شه‌ماڵه‌ن(۱)

واته : میرزا داوا له شه‌ماڵ ئه‌کات کـــه بچێته لای یاری وه ناو نیشانی زۆری بۆ هـــه‌ڵ‌ئه‌دات وه ئـــه‌ڵێ پاش ئـــه‌وه‌ی له چیـــای قـــه‌زاڵـــه تێپه‌رت کـــرد ئه‌گه‌یته ســـه‌رچاوه‌ی هه‌وڵێ کـــــه شـــوێنێکی سه‌یرانگاو خوشـــو ڕه‌نگینه ئاوه‌کـه‌ی زۆر سازگاره وه له‌وێ که‌مێ ڕاوه‌ستـه یـــارم بدۆزه‌ره‌وه ناوکـه‌ی بریتیـه لـــه سه‌ش پیت (پریزاد) ناوونیشانێکی‌تر ئه‌وه‌یه ئه‌ی شه‌ماڵ په‌رچـــه‌می یارم وه‌ك ڕه‌ش‌مار لوولی خواردوه وه بوون به په‌رژین بۆ ده‌موچاوی، چاوه‌جوانه‌کانی مه‌گه‌ر چاوی شاباز لاسایی‌یان بکاته‌وه گوڵی سوور ناگاته جوانی گۆنای ، ده‌مي وه‌ك غونچه‌ی تازه‌یه گه‌ردن به‌رزو لامل زه‌رد ، ئه‌گه‌ر رۆژ بێ‌تین‌بوو ئه‌وه ده‌مو چاوی ئه‌و ده‌رکه‌وتووه •

ئه‌گه‌ر لێی‌پرسیت شه‌ماڵ ئێشت چی‌یه بڵی یاره دێوانه کـــه‌ت فرمێسـك ئه‌ڕێژێو دڵ زامداری تۆیه •

ئه‌ویش یا مه‌لهه‌م یا مه‌رگت ئه‌داته ده‌ست که بۆم‌بهێنی ئه‌گه‌ر

---

(۱) یاوای : گه‌ییشتی • قه‌زاڵه : شاخێکی به‌رزه که‌وتوه‌ته پشتی خانه‌گاوه له‌لایه‌ك له‌یلاخ له‌لایه‌ك مایده‌شت وه له‌لایکـــی‌تره‌وه شاره‌زووری لێوه ده‌رئه‌که‌وێ • ویه‌ردی : تیپه‌ڕت کرد •
به‌ت : بالنده‌یه‌کی سپیه له که‌نار ئاودا ئه‌ژي • په‌ره‌ستو : بالنده‌یه‌کی نه‌رمونیانه به‌سه‌رچیاکانه‌وه ئه‌ژی •

مەڵهەمی دایێ بیسوە بە زامەکانما با سارێش بین • ئەگەر ئەم ڕاسپێریەم بۆ بکەیت تا ماوم بەندەی تۆم ئەی شەماڵ •

وە لە شیوەنی شیخ حەمەعەزیری[1] نجاردا ئەڵێت :

دەرونـــم جـەنـەو قامـەتم قـــاخ کەرد

وە داغمایی سەخت دەروونـم داخ کـەرد

حوجرەی دڵ وە هوون غەمان غەمپۆش کەرد

دیدەم چوون جەیحون ئەسرین خرۆش کەرد[2]

ـ دانای هەورامی [3] ـــ

نیشتەبێم وە کز جـە دووری چەمـــم

بەکوڵ مـــەگرەوان من هەردوو چەمم

زانام کە هانـام یـاوا بە گـــەردوون

دەس بە گا چـۆن بیم پەی باڵای چەمم

★ ★ ★

ناگا دیم چـــەمم هـا نە وەرمەنـــە

وێرەگا وەختـــەن پرشـەی وەرمەنە

واتـم بێدار بـــە ئەی دڵ شـادیەن

چوون دڵ بێئاگان ئینا وەرمەنـــە

★ ★ ★

زانام نامەبـــەر هان جەلاش پەیکـــی

---

(١) شێخ حەمە عەزیز لە ١٩٠٢ م کۆچی کردوە •

(٢) قاخ: کۆم : چەمانەوە • جەیحون: ڕوبارێکە لە یەکیەتی سۆڤیەت

(٣) بڕوانە بۆ بەرگی دووەمی ئەم نووسراوە •

بەرسام ئیی نامـە چی ئامان پەی کی ؟

مەس بیم کە نامەی لـەیلی دوورم بـی

پیســە بنۆشـــو بە چەندان پەیکی (۱)

وانە : بێزاری دەربڕینە لە دووری یار ، وە لەئەنجامدا خۆشیو کامەرانی ئەگەیێنێ لە دووریەوە بۆ نزیکیەکی کوتوپڕی . وە لـەم هۆنراوەیەدا ڕۆتۆش (البلاغە) جوان دەرئەکەوی وەك چوون یەکی تەواو (الجناس التام) .

وشەی چەمم بە سێ مانا : لە یەکەمدا یار ، دووەم چاو ، سێیەم چەمانەوەیە ، وە ووشەی وەرمەنە یەکەم بەردەم ، دووەم خۆر مابوو، سێیەم لەخەوابوو ئەگەیێنێ .

ووشەی پەیکێ یەکەم بەمانا بۆ کێ ، دووەم نامە ، سێیەم پیاڵەی مەی ئەگێنێ .

وە لە هۆنراوەیەکی‌کەدا ڕووئەکاتە چیای تەختی هەورامان ، وە ئەڵی :ـ

ئەی تەخت چی بەرگی ماتەمیت پۆشـــان

ئەسرینی هوونین نـە دیدەت جۆشـــان

بێ‌نازو پـــەرۆش ژەرەزت لاڵـــەن

هامڕازت پـــەپون واشـــەن یا داڵـــەن

---

(۱) نیشتەبیم : دانیشتبووم . مەکرەوان : ئەگریان . ویرمگـــا : ئێوارە . ئینا وەرمەنە : لە خەوایە . ئەم هۆنراوەیە لە ڕۆژنامەی ڕاپەڕین ژمارە ۱۸۷ سالی ۱۹٦۸دا بلاو کراوەتەوە .

هەرچند بەنامی ماچا تەختەنی
بەڵام پەی ئێمە خەیلێو سەختەنی
شەماڵت فاڕان کەرددنت بۆران
تا کوشندە بو پەرێ ڕاویەران

★★★

دانا: بە دنیای کەمێ ڕات بەردەن
وێت جە دەردی من بێ‌خەبەر کەردەن
تا یاران وەی‌تەور بەیانێ سەرم
بۆش نیەن (چنور) یا (وەرکەمەر)م
(سورەهەڵاڵە)م گوڵ مەکەرۆ سوور
کەس بۆنی (شەوبۆ)م مەکەرو جە دوور
چەرخی گەردوونی تا پێسە گێلا
من هەر مانەناو بینایم لێلا
هەرسائێو نەمەن قەدەغەو سنوور
سەیرانم کەردی بە کەیفو سرور
پێچاوپێچ جادی نە دەورم دریا
با گوڵ نەوینو تا غەمیم بڕیا
با گاسم کەرو سازو نەغمەی نەی
زڕەو پیاڵەی کاسەیی پڕمەی
دالانی و هەیات، هەتا حەوت‌کەشان
(بەرزەڵنگ[1]) کەرۆ بۆیی وێش بەخشان

---

(١) ئەوناوانە کە لە کەوانەدان گوڵی بونخۆشن .

هان جــه دامێنم چەمــەی ئاوێســەر
تامـو شـیرینیش وەش‌تەر جە کەوسـەر
شــنەی شەماڵم هاژەی بـــەفراوم
بەرکەرو جــه دڵ دردو زوخــاوم
شـانازی کەروو بە لووتکــەی بەرزم
بە عەترو گوڵاو گوڵی ســەد تــەرزم
گۆشت کەڕ کەروو جە قاقــەی ژەرەژ
جە نەغمەی بولبول لای نســاری کـەژ
پی رەنگە هەرکەس جـــە لام بنیشـو
هەرگیز هەناسەی سەرد هۆرمەکێشـو (۱)

واتە :ـ مەبەستی [دانا] ئەوەیە کە خەڵکی تەوێڵە بە سەربەستی ناتوانن سەیرانی تەخت بکەن ، وە شوێنێکە زۆر پێویستی بە جادەی ئۆتوموبیل هەیە ، بۆئەوەی بەئاسانی خەڵکی بچنە ئەوێ ، وە خەڵکی هەورامانی ئەودیو بەکۆڵ هەڵگرتن پێویستی ژیان ئەگوێزنەوە .

وە ئەڵێت لە تەڵقینی رەنجبەرێکی هەورامیا :ـ

ئــەی بەندەی خـودا جـە گۆری‌تەنیـا
ئیســـە فریشتی پەی‌لاو تۆ مەیـــا
پەرســا لێت ماچا ئاپینت کــامــەن
خوداو پیغــەمبــەر پەراوت کامــەن

(۱) تەخت : کەژێکی بەرزە لە پشت ئاوێسەرەوە . ژەرەژ : کەو . قاڕان : کۆڕیوەتەوە . هوونین : خوێناوی .
ئەم هۆنراوەیە لە ڕاپەرینی ژمارە ۱۸۲ سالی ٦٨ بلاو کراوەتەوە

ئەئەرسی واچە یەزدان خودامەن
موحەمەد نەبیم هەم پێشەوامەن
قورئان پەڕاوم کابە قیبلەمەن
زورداری کافر بڕا کوشتەمەن
چێش پەرسی ئادەی کاکە ئەڕنەموك
تا واچوت پەنە بە ئاسانو سووك
گۆڕە مشیو بو پەری گردیما
هەرپێسە کورە ـ وڵەکەو لاویما
ئیرۆ دوزەخی بی درۆو شکەن
تەخمینش گێرە کوورەی ئاهەکەن
جە دنیای ڕۆشن تەمرینم کەردەن
جە وەنەن هەجیج سەدکۆڵم بەردەن
زووتەر مەویەرو سەرو سیراتی
با تیژ بو باریك منیچ پاپەتی
تۆ جە کۆساڵان خۆکەردەنت گەشت
هەر پاجۆرەنە مزانو بەهەشت
من کە قامەتم کەمانی لار بی
وەشی کۆساڵان لێم ژاری مار بی
سەوزیو مێرغوزار نە دیدەم تاربی
کوساڵان پەی من هەر سەنگو خار بی
بدیە وە سۆزی زامانی دەردم
وە هەوری سەرکەش هەناسەی سەردم

من پەرسو وەڵام شەم پەی چێش بـێ

تا زینـــدە بێنێ جەســتەم پڕێش بــێ

سۆب تا وێرەگا کۆڵ لەســەرشان بیم

وێــرەگا تا ســوب ئاەو ناڵان بیـــم

پۆشبـــاك چڵپینــە وەنەش دیـار بێ

لەشــم ساغ نەبی هـــەر دەردەدار بــێ

بــە شـــەوو بە ڕۆ کاسپـی کـــەرێنی

سەرکارو قلۆخ نیمــەش بـــەرێنـــی

سەرتاپـای عومرم گرد مەینەت بیـــەن

هـــەر کاژێریوم قیامـــەت بیـــەن

پــەی لوای بەهەشـــت من بێ مەرجەنا

چوون شـــەهیدەنا کوشـتەی ڕەنجەنا

بێ‌گومان زانــو یاگــەم بەهەشــــتا

واز جــە من باردێ خـودا حافیزتـــا

مەشـــیی زانیتـــا من نـــەمەردەنـــا

زەحمەتو ژیـــوای بی‌هوش کـــەردەنا

پــەی ئامـــای قـــەبری ئاواتم واسـەن

ووچانم دەیـــدی کۆتایی باســـەن (١)

واتە : دانا : بە زمانی حاڵی ڕەنجبەریکەوە ئەم هۆنراوەیـەی ووتوە کە ڕەنجبەر مردوە وە فریشتەکان ئەچنە سەر گۆری بۆ پرسیار

---

(١) مەیا : دێن ٠ پەرسا : ئەپرسن ٠ واچە : بلێ ٠ گردیمـــا ٠ هەمووومان ٠ کۆرەوڵە : خانوی تاریکو تەنگەبەرە ٠ نەدیدەم : لەچاوما٠لاوێما : لای خۆمان٠ ئێر : ئاگر٠ مەویەرو : تێ ئەپەرم٠ سیرات : مەبەستی : پردی سیراتە ٠

کردن ، ئەویش بەئاسانی وەلامیان ئەداتەوە ئەلێ گۆڕ ڕاســـتە ، هەروەکو خانووە تەسکو تاریکەکەی دنیام وایە کە تیا ژیاوم • ئاگری دۆزەخ ڕاستە وادابنێ کوورەی ئاهەکە کە بەرد ئەسوتێنێ • وە لـــە دنیادا ئەوەندە بەسەر (وەنەن[1])دا بەکۆڵەوە ڕۆیشتووم وام لێهاتوە بەسەر پردی سیراتا ڕابکەم هەر با تیژ بێتو باریک‌تر بێت وە منیش پێ‌بەتی بم • بێ‌گومان کۆسالانت دیوە کە بەهەشتێکی ڕەنگینە ، بەلام نەك بۆ من چونکە ئەوەندە ژیانم سەخت بوو دیمەنە جوانەکەی وەك تەم وابوو لە پێش‌چاووم لەتاو ڕەنج‌کێشـــــانو ماندوبوندا • ئاوە سازگارەکەی بۆ من تامی نەبوو • سەیران‌گاکانی هەر بەردی ڕەقو دڕك بوون بۆ من بەیانی تا ئێوارە کۆڵ هەڵگرو شەو تا بەیانی خەووم لێ زڕابوو • بەرهەمی سالانم زیاتر لە نیوەی لێیان ئەسەنـــدم • بێ‌گومان ئەچمە بەهەشت وازم لێبێنن چونکە وەك شەهید کوژراوی ڕەنجم • خۆم ئاواتم خواستوە لەناو گۆڕ وچانێك بدەم • خـــواتان لەگەڵ •

---

(١) ماوەی دە سالێك لەمەوپێش لەسەر سیروان هەورامیەکـــان جۆرە‌پردیکیان دروست کردوە لە دارمێوی زڕو داری ئەرخەوان وە لەمدواییەدا تەلیان تێکەلاو کردوە هـــەروەك ســــەبەتە بهونیتەوە هۆنیویانەتەوە بـــەلام بەشێوەیەکی زۆر ئەستـــوورو بەهێز وە لەم‌بەرو لەوبـــــەر بە مێخو بەردی گـــــەورە باش بەسترابوون ، وە لەم‌لاو لەولایەوە جێگای دەست‌گرتنی هەبوو کە مرۆڤ بە شێوەی چەمانەوە چوەتە ئەوبەر وە دەستی بـــەم‌لاو بەولایەوە گرتوە • وە زۆر درێژو تەسك بووە کە یەك کەس توانیویەتی بە سەریا تێ‌پەڕ بێت تەنانەت زۆر جار وەك جۆلانە هاتوچۆی کردوە ، وە بێجگە لە خەلکی ئەوناوە کەم کـــــەس توانیویەتی بوێری بەسەریا بڕوات • لەبەردەم دێی هەجیجدا وەنەنێك بووە لەگەڵ هەندێ شوێنی‌تر بەسەر سیروانەوە • بە بەرگی ئەم‌کتێبەوە تەماشای دیمەنی (وەنەن) بکە •

بەشی سێیەم

ــ مەولانا خالد(١) ــ

ئەم پێشەوایە زۆر پایەبەرزو خوێندەوارێکی یەکجار هەڵکەوتوبو ، زۆر وولات گەڕاوە ، پێویست ناکات بیاننووسین وە درێژە بە مێژوی ژیانی بدەین • بەس ئەوەندە هەیە دانراوی زیاتر لە شەش پەڕاو لە زۆر جۆر عیلما هەیە ، دیوانی هۆنراوەی تایبەتی هەیـــە ، مەولانا لە سالی ١٢٢٢ چوە بۆ هیندستان بۆ لای شا عبداللّەی دهلەوی• پاش گەڕانەوەی لە سولەیمانی نیشتەجێ بووە ، لەپاشا چووە بۆ شام وە تا کۆچ کردن لەوێ ماوەتەوە •

دە پەڕاو دانراون لەسەر مێژوو وە فەرمودەکانی مەولانا خالد ، بە سەدان وەك شێخی سراج‌الدین خەلیفەی بوون •

لە هۆنراوەیەك بە شێوەی هەورامی ئەفەرمێت :

یا فەردی ئەعظەم یا فـــەردی ئەعظەم
یا حـــەی یا قـــەیووم یا فەردی ئەعظەم

تا ئەفەرمێ :

فرۆزەندەی بەرق نەسینەی ســــەحاو
ئولفـەت دەهـنـدەی ئایـــر چەنی ئـــاو
شۆلەبەخشـــی ئار پر لە ئەفزای نـــوور
ڕوزی دەهـنـدەی مـەلو مارو مــــور

---

(١) لە ١١٩٣ هـ لە قەرەداغ لە دایك بووە وە لە ١٢٤٦ لە شام کۆچی کردوە •

ڕووی ڕۆشن بە شەو شەو بە ڕۆژ دەر
گەدایان بە شا شا بە گەدا کەر

جە شەڕی فیرعەون موسا نەجات دەر
ئایر پەی خەلیل وە گولستان کەر

نگون کونوندەی تاجی فەرەیدون
خەسرەو غەلتان کەر نەگێجاوی هوون

جامی جەم نە دەس جەمشید بەرئاوەر
کەللەی کەیکاوس وە تووتیا کەر

نیشانی توغرای زوڵفی دێزی لەیل
ڕانمای مەجنوون نە هەردەی دوجەیل

ئامام ئاسانەت بە ڕەنگی زەردم
تۆبەی نەسوحي نە دەزگات کەردم

من وێم ببەخشی لایق نیم هەرچەند
تو بەخشیم بە عەشق شاهی (نەقشبەند)

ڕەزامەندی وێت لێم کەری مەعلوم
(خالد) جە دەرگات نەکەری مەحروم[۱]

واتە :ــ لە یەزدان ئەپاڕێتەوە وە نزا ئەکات کە خوا لێی خۆش بێت پاش ئەوەی کە تەواناي یەزدان ئاشکرا ئەکات • دیارە هۆنراوەی پیاوی وەك مەولانا خالد پرمانایە بەڵام لێرەدا نەمان توانی زۆر لەسەری بڕۆین •

---

(۱) فرۆزندە : پەیاکەر • نەگون : لەناوبردن • ئامام : هاتم •

غولامشا خان (١)

ناوی أمان‌الله کوری خەسرەو خانی ناکامە لەکۆشکی فتح علی شای قاجاردا گەورە بووە دووجار فەرمـــان رەوایی شاریسـنە و ناوچەکانی گرتوەتە دەست • لە ١٨٤٢م لە سەردەمی فتح‌علی‌شادا وە لە ١٨٤٥ لە سەردەمی ناصرالدین شادا• هۆنراوەی بەشێوەی هەورامی زۆرە ، بۆ نمونە لە یەکێکیاندا ئەلێت :ـ

میرزام زامی حـــەی میرزام زامی حـەی
ئەفلاتون فامـــان حەکیمانی حــــەی
دانایانی دەور دانش کـــەردەن طـــەی
پەی ئازاری دڵ نیشـانـدا دوو بـــــەی
بەی چ بـــەی ســەمەر نەونەمامی نـەی
خۆلاسەو خۆش‌بۆ خۆش‌مەزە چون مەی
ناگــا پەیـــدا بی جفتێ ســیا حـــەی
موســـتەحضەر مدران نـــە دەورانی بەی
کەچەن چوون عەقرەب پێچ پێچەن چون حەی
لولەن چوون لاولاو پەی نەمامی نـــــەی
قەومانـو خوێشان کی دیەن کەی کـــەی
بەی مێوەی نەی بۆ حەی نە دەوری بەی
حەی و بـــەی و نەی جەرگم کەردن پەی
زیندەگیم پەی‌چیش وەی‌وەی یانەم وەی
مەر هەم بای شەماڵ بیـــاوۆ پەی‌پـــەی
جـــە هەم جیا کا حەیو بەیو نـــەی

(١) لە سالی ١٨٦٦ مدا مردوە •

به حوکمی (قادر عـــلی کل شــــی)

وه پەیام پەیام مەقسەد کەردم تـــەی[1]

واته : خەڵکینه یاره تازه نەمامەکەم دوو بەهێی پێوەیە وەك مەی تامو بۆن خۆشن • بەڵام چی‌بکەم دوو ڕەش‌مار وەك لاولاو ئاڵاون بەدەوریاندا ناتوانم دەستیان بۆبەرم • باڵا جوانەکەی ، پرچـــــه ڕەنگینەکانی ، مەمکە خرەکانی جەرگی منیان لەت کردوە مەگەر بای شەماڵ لەیەکیان بکاتەوه •

ئەوسا بتوانم دەستیان بۆبەرم •

(ئەحمەد بەگی کۆماسی ۱۷۹۳ ـ ۱۸۷٦م)[2]

له بەردەسپی لەدایك‌بووه• هۆنراوەی زۆری بەشێوەی هەورامی ووتوه • له یەکێکیاندا ئەڵێت :

گل‌کۆی تازەی لەیل گل‌گۆی تازەی لەیل

ئارۆ شیم وه سەیر گل‌کۆی تازەی لەیـل

نه پایەی مەزار ئـــەو لەیلی پرمـــەیـل

جه دیدەم واران ئەسرینان چوون سەیـــل

---

(۱) بەی : بەهێ • سیاحەی : ڕەش‌مار • نەی : مەبەستی باڵایه • عەقرەب : دووپشك • جیا کا جه هەم : لەیەکیـــان بکاتـــەوه • شی : شت •

(۲) ئەم هۆنراوەیه هی حەمه ئاغای دمربەن فەقەره نیه وەك له سێ نامیلکەو گۆڤاردا نووسراوه ئەوەنده هەیه حەمه ئاغایش وەك له کەشکۆلی مەلاعەولای گەڵاڵەدا نووسراوه ، هۆنراوەیەکی هەبوو بەناوی [گلکۆی تازەی یار] وه لەماناداا لەیەك ئەچن •

شیم وه سه‌رینش به‌و دڵه‌ی پڕجۆش
سه‌نگی مه‌زارش گرتم نه ئاغۆش
واتم ئه‌ی دڵسۆز قه‌یسی پۆس نه كۆڵ
موباره‌كت بۆ یانه‌ی ته‌نیای چۆڵ
گڕه‌ی نار عه‌شق دووری بالآی تۆ
كارێ پێم كه‌رده‌ن نه‌ونه‌مامی نۆ
نه به ڕۆژ ئارام نه شه‌و خاومه‌ن
چوون چه‌م گل كه‌ران گلاراومه‌ن
چه‌وساوه كه‌ردش ئه‌و چه‌رخ چه‌پ گه‌رد
مو تۆ وه زۆر جه هه‌م جیا كه‌رد
تۆ به‌رده‌ن وه خاك سیای ته‌نگوتار
من مام په‌ی عه‌زاب جه‌فای ڕۆزگار
هه‌ر ڕۆ چوون مه‌جنوون خاتر به غه‌م كه‌یل
هه‌ر له‌یل له‌یلمه‌ن جه هه‌رده‌ی دوجه‌یل
شه‌وان تا وه‌ڕۆ شینو ڕۆڕۆمه‌ن
گشت په‌ژاره‌یی ته‌نیایی تۆمه‌ن
ستاره‌م شوومه‌ن به‌ختم لێویان
چوون ئاهوی ته‌نیا سه‌ر لێم شێویان
یه حالی منه‌ن شای وه‌فاداران
هه‌مڕازی تۆ كێن سۆب تا ئێواران
له‌جیاتی باهووی قه‌یسی غه‌مگینت
كام سه‌نگی سیا شه‌و جه باڵینت

سا بەی‌چێش سۆمای دیدەم تار نەبۆ ،
زیندەگی جەلام زەهری مار نەبۆ
ئەو دیدەی مەخموور ئاهو بێزی تۆ
ئەو زولفەی قەتران شەرەنگیزی تۆ
وە مەودای چل چەنگ تو تانات مەکەرد
ئێستە پەشێوەن چوون ڕێحانەی هەرد
نە دای جوابم ـ نە تۆ دەنگت کەرد
ئەمجا بلیسەم وە گەردوون ویەرد
دیسان هەم جەنەو واتم ئەی دلسۆز
حەکیمی زامان دەردی مەجنون سۆز
هام نە سەرینت زار زار مەنالم
خاك یانەی نوورت وە چەم مەمالم
پەی‌چێش مەیلی وێم جەلات کەم بیەن
مەر عەهدو پەیمان جە یادت شیەن
دیم دەنگی ئاما نە تۆی خاکەوە
نەو یانەی تاریك حەسرەت ناکەوە
ئاما نە گوشم چوون ڕازی جاران
واتش ئەی مەجنوون وێڵی کۆساران
خاك وە دەستی زۆر زەنجیرم کەردەن
یادی هامڕازان جە یادم بەردەن
هێندە خاکو سەنگ وە جەستەم بارەن
نەجاگەی جواب نە ڕای گوفتارەن

وه هەندێ لە هۆنراوەکەی حەمە ئاغا ئەنووسین بۆ ڕوون بونەوە وە جیا کردنەوەی لە هۆنراوەکەی ئەحمەد بەگ .

حەمە ئاغا ئەڵێ :-

گڵکۆی تازەی یار گڵکۆی تازەی یار
ئارۆ شیم وە سەیر گڵکۆی تازەی یار
خەیلی ڕۆ کەرو نە پای ئەو مەزار
وا ئەم زوڵەیخای شۆخی خاتردار
یە چ کۆچی بی ناوەعدە کەردی
من مەندم پەی داخ هەناسە سەردی
یا تۆ خاترت هەر جە من ئێشان
یا تۆرت کەردەن جە قەومو خوێشان

تا ئەڵێ :

سەنگی ڕووی لەحەد پێم کەردەن کارێ
قەتران نە تەرحی سیادەوارێ
دەسەڵات نیەن دەستم بەسان
هەر نە سای یاران من یانەم جیان
جەوساوە (تالیع) پەرسا جەو مەزار
دیدەش یەك بوەن ئەسرینان هەزار

خانای قوبادی ١٧٠٠ ـ ١٧٥٩

هۆنراوەی بەشێوەی هەورامی ووتوە . لە هۆنراوەیەکدا ئەڵێ

یارەب ئەر بەدخوم ئەر پاکیزە خووم
گونای من چێشەن ئافەریدەی تووم

تۆ وێت حاکـــم بــەر هەم وێت بەر قازی
کەس بە سنعي وێش چۆن نیـــەن رازی

تــۆ بـە دەســـتی وێت من ئافــەریــدەن
ئەر نــەبۆت پەسەند کی پەســـەندیدەن

ئـــەورۆ کە هەســـتی منت کەرد ڕەقەم
(واللّه وباللّه) بـــە زاتـــت قەســـەم

ئەر مەبـی وە دەس مــن ئیختیـــاریێ
منیش جـــەودەمدا مـــەکەردم کـــاریێ

دنیـای بێوەفای تـــۆم نەدیـــا بەچەم
وەی تەور نەکەفتام نــە گیجـاوی غـەم

ســـا کە کێشـــانت بەننـــای بالآدەس
من مەخلوقی تۆم ئـــەر خاسـم ئەر گەس

واتە : خوایە ئەگەر چاك بم یا خراپ بەندەی خۆتم بمزانیایە کە ئەمرم وە لەرۆژی ئەزەلدا دەسەلآتم ببوایە کارێکم ئەکرد کـــە ئەم دنیا پڕوپوچەم نەدیایە •

وە لە هۆنراوەیەکی کەدا ئەڵێ :

من چەنی تۆما تـــۆم بۆ چـەنی عـــام
تۆ ، تـــۆتۆی جـــەرگـم جیاکەر جە هام

تۆ تۆ بـــەند وە بەنـــد بگیڵەش پێـــدا
گەر تۆ دیت تۆیێ غەیر جە تۆ تێشـــدا

ئەوسا وێتئاســـا باوەرەش وەبـــەر
وە مەودای ئەڵماس پاڕەپارەش کـــەر

واته : من لەگەڵ تۆمە وەرە وە خەڵکیش بهێنە لەگەڵتا جەرگم
نۆ تۆو بەند بەند بگەڕێ پیایا ئەگەر بێجگە لە خۆشەویستی تــو
هیچی کەی تیابو بە نوکی ئەڵماس دەری بێنە وەك زۆرجار دەرتهێناوە.

لەم بەڕاوەدا ماوە نیە هەموو هۆنەرەکان کە بەشێوەی هەورامی هۆنراوەیان وتووە باسیان بکەین وەك مەحرووم ، ذاخــی ، مــەلای جەباری ، سەی یاقو ، فەقی قادری هەمە وەندی ، تایر بەگ ، ناری ، وەلی دێوانە هتد ...

(بەشی چوارەم)

هەندێ لە پیاوە ئاینیەکان لەم ناوچەیەدا

ناوچەی هەورامان پیاوی ئاینی زۆری تیا هەڵکەوتوە ، بـــەڵام بەداخەوە مێژووی ژیانی زۆریان بۆ ئێمە ڕوون نەبووەوە • وەك (بابا سەرهەنگ، بابا ئەسکەندەر، سۆفی جانە)، کە مەزارگەیان لە تەوێڵەیە• دوانزە برای کەیمنە کە نەوەی باباتایری هەمەدانین باوکیـــان ناوی باباخاکی ، بووە لەو دوانزەیە (پیر خالد ، قاسم ، خدر ، ئوسمان ، پیری چۆکلە) •

وە لە هەورامانی تەخت (مەلا قاسمی پایگەلانی ، مەلا تاهیر هەورامی ، مەلا جاداللە ، شیخ وەسیم ، شیخ محمدی فخرالعلماء کە خەڵکی ژاوەرۆیە وە لە ساڵی ١٨٨١ م کۆچی کردوە ، وە مـــەلا عبداللەی خەرپانی ، مەلا صادقی تەوێڵەیی ، هتد •

(شێخی سراج‌الدین) ١٧٧٤ ــ ١٨٦٧م

ناوی عوثمان کوڕی خالد کوری عبداللە کوری محمودە لـە تەوێڵە لەدایك‌بوە • دایکی ناوی [حەلیمە] وە نەوەی فەقی ئەحمەدی غەزایی بووە • پاش ئەوەی لای مەلا حسەینی نەوسود خوێندویەتی ڕووی‌کردوەتە سلێمانی بولای مەولانا خالد وە ئەبێ بە خەلیفەی وە ئەگەڕێتەوە بۆ تەوێڵە • پاش ئەوەی خوێندن تەواو ئەکات لە هەموو ناوچەکانەوە ڕووئەکەنە خانەقاکەی بۆ سودوەرگرتن •

جارێکیان مەولەوی دوائەکەوێ لە نامە نووسین بـۆي ئەویش ئەنووسێ

(یاکاغەز ووریان یا مەلاّ مەردەن)
(یا هەر عارتەن دۆس وە یاد کەردەن)
غەمگین مەنیشـەو غەم بدەر وە باد
فەڵەك نمازو کەس وە خاترشاد

مەولەویش لە وەلاّمدا ئەنووسێ :

شێخی دەوڵەمەند بەهرەی سەرمەدی
یاگەی حەقیقەت جیلوەی ئەحمەدي
جە شەو هەوراگەی فەنا ویەردە
پای هەردەی بەقا یاتاغگە کەردە .

جارێکیان لێی ئەپرسن ئایا رێك ئەکەوێت مامۆستا لە قوتابیەوە دوور بێ وە سودی لێ وەرگرێ ئەویش بەم هۆنراوەیە وەلاّمیـــان ئەداتەوە :

از خوف بداندیش لب خویش گزیدیـــم
هرجا که مـنو یـــار بـــه هـم رسیدیـــم
با واســـطه گـــوش و زبان از طرف دل
بسیار ســـخن بود که گفتیـــمو شـــنیدیم

واتە : زۆر جار لەگەڵ هەرکەسێكدا ئارەزووم کردبێ لەترسی خەڵك بەدڵ گفتوگۆمان بەیەکەوە کردوە . شێخ خاوەنی کەرامات بووە کە لە نظم المحاسن‌دا کۆکراونەتەوە . وەدوانلەکوڕەکانی . شـێخ عمر ١٨٣٩ ــ ١٩٠٠ وە شێخ محمد بهاْ الدين ١٨١٨ ــ ١٨٧٢

ـ حاجی مەلا نەذیری گەورە ـ

ـ ١٧٨٦ ـ ١٨٧٨ ـ

ناوی نەذیر کوڕی ئیبراهیم کوڕی مەلا مەحمود کوڕی سۆفی ئەحمەد بووە[1] •

پاش ئەوەی خوێندنی ئاینی تەواو ئـەکات لەلای مەلا قاسمی شەڕەکان ، ڕوو ئەکاتە [بوخارا] بۆلای دەروێش محمد کە بە شا ساحب بەناوبانگە ، وە لەگەڵ محی‌الدینی کوری ئەگاتە بوخارا وە ئەبێت بە خەلیفەی شاساحب • ڕۆژێك شیخ پێی‌ئەڵێت ئەگەر من کوژرام ، لە جێگاکەی من دانیشە ، ئەگەر پێت‌خۆشە ، ئەگینـــا پاش چل ڕۆژ بچۆرەوە بۆ وولاتی خۆت • حەفتەیەك پڕ ناکاتەوە ، شـــا ســـاحب ئەکوژرێ وە مەلا نەذیر زامدار ئەبێت پاش چڵ ڕۆژەکە ئەگەرێتەوە بۆ تەوێڵە •

مەلا نەذیری گەورە فەرمانبەری عوثمانی لە خورماڵ بانگـــی ئەکات وە سێ دێی بۆ دیاری ئەکات وە ئەلێ بۆت تاپۆ ئەکەم چوونکە لەو سەردەمەدا هەرکەس کەمێ دەسەلاتی بووبێت زەویوزاری ئـەو خەڵکە هەزارەیان لەسەر تاپۆ کردوە تائێستەش خەڵك بەدەست تاپۆی ڕەشەوە ئەناڵێنێ •

حاجی مەلا نەذیر بە فەرمانبەری عوثمانی ئەلێ من زەویو زاری حەرامم ناوێت ، وە بەشی ژیانی خۆم دەرامەتم هەیە • مەلا خاوەنی

---

(١) مەلا نەذیر زۆر خەتی خۆش بـووە (احیـــاء علوم الدیـــن)ی نووسیوەتەوە • باپیرەی حاجی مەلا صاحب مدرسی مزگەوتی گەورەی تەوێڵەیە کە باوکی نوسەرە •

کەرامات بووە کە لە نامیلکەیەکدا کۆکراونەتەوە • بۆ نموونە ئەڵێن :

جارێکیان ڕەزاقوڵی بەگ لە [نەوسود] ڕائەکات بۆ (بەدوونی) ٨١ سەعاتێك لە نەوسودەوە دورە کە ئەگاتە ئەوێ دوو کابرا بەدەی ئەکات دەستو پێی ژنێکیان بەستوە ، ئەویش هەردووکیان ئەکوژێتەوە ئافرەتەکە رزگار ئەکات • لەپاشا بەخەڵك ئەڵێت حاجی مەلا نەذیری ئەوێلە ئاگاداری کردم •

مەلا نەذیر حەوت کوڕی بوون (حاجی محی‌الدین ، مەلا جەلال ، متین ، غیاث ، معین ، منعم ، نذیر ، • لە ساڵی ١٣٠٧هـدا مەلا جلال و مەلا منعم لە سەفەری حەجدا لە بین‌الحرمین لەدنیا دەرئەچن •

شەوێك شیخی سراج‌الدین ئایشەی کچی ئەبات بۆ ماڵی مەلا نەذیر وە هەر لەوێ بۆی مارە ئەکات بەبێ‌ئەوەی تەنیا قەرانێکـــی لێ‌بسێنیت •

ـ بەشی پێنجەم ـ

چەند نموونەیەك لە پەندی پێشینان :ـ

أ ـ

١ ـ ئاگات ئافەرمی بۆ : هەڵت نەدەن

٢ ـ ئاغە ڕۆ خوا شوکور : دوژمنی مردوەو بۆی ئەگری •

٣ ـ ئانە گورزو ئانە مەیدان •

٤ ـ ئەگەر بەنزا بیێ پشقەلی بە خورمای بێنێ •

٥ ـ ئێندەت مدو وەنە بیاوی هەری واچی مەرحەبا لالۆ •

ب :ـ

١ ـ بە چەمچێو ئاوەی مێوە مەلێ : هیچی نەدیوە •

٢ ـ بازنی ئاڵتون ئێنا دەس‌شەنە : خوێندەوارە •

٣ ـ بە زەڵمو تانجەروی پاك مەبووە : پیاو خراپە

پ :ـ

١ ـ پیرت نەبو لوە پیریو بسانە •

٢ ـ پێسەنە شنگی دەی دەمو گاویۆ •

٣ ـ پالا چەکەش ئێنا دیوانەنە : واستەیەکی هەیە بەلای ئاغاوە

٤ ـ پادارا گیردی بێ پێ ماڵو ویمانی[1] •

---

(١) هۆی ووتنی ئەم پەندە ئەوەیە لەکاتێکدا فەرمان ڕەوای شـاری سنە باجێکی زۆر ئەخاتە سەر دێیەکی هەورامان وە داوا ئەکات لە ماوەیەکی کەمدا بە نێرراوێکی گورجوگۆل کۆی بکەنەوە ڕەوانەی سنەی بکەن ، پیاوێکی ڕیش‌سپی ژیر ئەلێ کەس گوێ نەداتە ئەم کابرایە من چاری بۆ ئەدۆزمەوە ، پاش ماوەیەك سەرکار دێتەوە بە شوێن باجەکەدا ئەویش ئەلێ بە بەلەپادا ناردومانە • سەرکار هەندێکیان لەگەل خۆی بۆلای فەرمانڕەوا ئـەبات وە

کەرامات بووە کە لە نامیلکەیەکدا کۆکراونەتەوە • بۆ نمونە ئەڵێن :

جارێکیان ڕەزاقولێ بەگ لە [نەوسود] ڕائەکات بۆ (پەرونی) کە سەعاتێك لە نەوسودەوە دورە کە ئەگاتە ئەوێ دوو کابرا بەدی ئەکات دەستو پێی ژنێکیان بەستوە ، ئەویش هەردووکیان ئـەکوژێتەوە ئافرەتەکە رزگار ئەکات • لەپاشا بەخەڵك ئەڵێت حاجی مەلا نەذیری نەوێلە ئاگاداری کردم •

مەلا نەذیر حەوت کوڕی بوون (حاجی محی‌الدین ، مەلا جەلال ، متین ، غیاث ، معین ، منعم ، نذیر ، • لە ساڵی ١٣٠٧هـدا مەلا جلال و مەلا منعم لە سەفەری حەجدا لە بین الحرمین لەدنیا دەرئەچن •

شەوێك شیخی سراج‌الدین ئایشەی کچی ئەبات بۆ مالی مەلا نەذیر وە هەر لەوێ بۆی مارە ئەکات بەبێ‌ئەوەی تەنیا قەرانێکـــی لێ‌بسێنێت •

ـ بەشی پێنجەم ـ

چەند نمونەیەك لە پەندی پێشینان :ـ

أ ـ

١ ـ ئاگات ئافەرمی بۆ : هەڵت نەدەن

٢ ـ ئاغە ڕۆ خوا شوکور : دوژمنی مردوەو بۆی ئەگری •

٣ ـ ئانە گورزو ئانە مەیدان •

٤ ـ ئەگەر بەنزا بێ پشقەلی بە خورمای بێنێ •

٥ ـ ئیندەت مدو وەنە بیاوی هەری واچی مەرحەبا لالۆ •

ب :ـ

١ ـ بە چەمچێو ئاوەی مێوە مەلێ : هیچی نەدیوە •

٢ ـ بازنی ئاڵتون ئینا دەس‌شەنە : خوێندەوارە •

٣ ـ بە زەڵمو تانجەروی پاك مەبووە : پیاو خراپە

پ :ـ

١ ـ پیرت نەبو لوە پیریو بسانە •

٢ ـ پێسەنە شنگی دەی دەمو گاویۆ •

٣ ـ پالا چەکەش ئینا دیوانەنە : واستەیەکی هەیە بەلای ئاغاوە

٤ ـ پادارا گیردی بێ پێ ماڵو ویمانی[1] •

---

(١) هۆی وتنی ئەم پەندە ئەوەیە لەکاتێکدا فەرمان ڕەوای شاری سنە باجێکی زۆر ئەخاتە سەر دێیەکی هەورامان وە داوا ئەکات لە ماوەیەکی کەمدا بە نێرراوێکی گورجوگۆل کۆی بکەنەوە ڕەوانەی سنەی بکەن ، پیاوێکی ڕیش‌سپی ژیر ئەلێ کەس گوێ نەداتە ئەم کابرایە من چاری بۆ ئەدۆزمەوە ، پاش ماوەیەك سەرکار دێتەوە بە شوێن باجەکەدا ئەویش ئەلێ بە بەلەپادا ناردومانە • سەرکار هەندێکیان لەگەل خۆی بۆلای فەرمانڕەوا ئـەبات وە

ت :ـ

١ ـ تەوێلەیی کاغەزی چەرمە موانۆوە •

٢ ـ تا گەورە نەواچو یانەنە گولانە مەگێلنۆش بانەنە •

٣ ـ تیکە بژاوە ئینجا قوتش دە •

٤ ـ تەوەنی یاگو ویشنەنە سەنگینەنە •

٥ ـ تانەکەو حەملە قشقەڕیا (١)

ج :ـ

١ ـ جوجەلێ وەهاری پاییزەنە بژمارە

٢ ـ جۆلاّ بە سەردرو وێش ڕازی مەبو

٣ ـ جە ویرانەی خەزێنە بەرگنو

چ :ـ

١ ـ چن وەرگی موەزو چن مەیێ شیوەن کەرو

٢ ـ چەقنام یۆرە گوچەوەنی چڕام وئە ئاغەژەنی •

پێی ڕائەگەیێنێ وە ئەلێ ئەمانە ئەلێن پارەکەمان کۆکردەوە وە بە کەرویشکا ناردمان • فەرمانڕەوا لەدلی خۆیا بریاری تاقی کردنەوەیان ئەداتەوە بە پیاوێکی ئەلێ مێوژو قالۆنچەی ڕەشیان بۆ دانی • کە بۆیان دائەنێن پیاوە ژیرەکە چاوێك ئـەگرێتـــە هاوڕێکانی وەك بلێ بەدرۆم مەخەنەوە وە خۆتان گێـــل کەن وە ئەلێ (پاداری گێردی بیپێ مالو وێمانە) فەرمانڕەوا ئەلێ ئەزانم بەدرۆوە ئەتانەوێ قالۆنچەو مێووژ لەیەك جیا نەکەنەوە دەستیان بۆ مەبەن من لە هەموو باجێك لێتان خۆش ئەبم بەمجۆرە وە بەم فێلە ڕزگار ئەبن •

(١) لە سەردەمی خۆیدا رۆژێکی هەینی ٣٩ کـــەس ئامادە بـــوون ناردویانە بەشوێن ئەو کابرایەدا کە بێت بۆ نویژ وە ببن بە ٤٠ کەس تا جمعە تەواوکەن ئەویش ئەلێ خوا ئیشی منی زۆر جار پەكخستوە • ئەبێ منیش ئەم جومعەیە تەفرە بدەم وە نایەت بۆ جومعە •

٣ ـ چیرو لوسیوی لوه بتاویش

خ :ـ

١ ـ خاکۆ چیرو پایش پەی حەوت دەرمانەی مشیو • پیاو چاکه

٢ ـ خوا پا نەدو ماری : پیاو خراپه

٣ ـ خەتەنه فەرزا نەك بنەنه

د :ـ

١ ـ دەگا پەرەنه مەتیه کەڕەنه

٢ ـ دەویری ئاوی بەروت ، مەله سەرو پردو نامەردیەنه

٣ ـ درەخت پیر بو یەك‌جار باز سەرشۆ منیشۆوه

ر :ـ

١ ـ ڕۆڵەو ئۆجاخان

٢ ـ ڕیش کەنۆوه لکنوش سمێلیوه

٣ ـ رۆلەو ژووژوەکەیا

ز :ـ

١ ـ زوان‌بازەم سەرەم سلاّمەت

٢ ـ زوان زامش سارێژ مەبۆ

٣ ـ زوانت یا بوڵبولاّ یا مارا دەمتەنه

س :ـ

١ ـ سەرە ئەژناســـا

٢ ـ سەرو ئاوو حمامیو پیاوەتی کەرۆ

٣ ـ سۆرۆش کەردێ گاوه بی

ش :ـ

١ ـ شوانه مەیلش بو گونی بەرانیەنه پەنیره کەرۆ

٢ ـ شڕ بوەرە جەماعەت[١]

٣ ـ شەوە قەڵاو میردیەنە

ف :ـ

١ ـ فەراشەو ویش کڕنانۆ : فێڵبازە

٢ ـ فیرو لوای بە ، جا دەس کەرە ڕەمای : وردە وردە ئیش بکە

٣ ـ فەتاح فالاّ : لەخۆیەوە شت ئەڵێت .

ق :ـ

١ ـ قاپیشا ئینی تورە کێوەنە

٢ ـ قوزی بی زەوادا

٣ ـ قسی کەوتە سی ددانی ، گنۆ سی یانی

ك :ـ

١ ـ کۆر مەبەو نابەڵەد ، خالۆنو خالۆ وەڵەد

٢ ـ کاسەی بیسەر پووشش گنونە .

٣ ـ کێمنەیی گانی کەرو . بێنارواس ویش شورو

گ :ـ

١ ـ گەلێمانە دینی گەلە ڕێما دیێنی : واتە هیچ ــــەبی کــــەمێ شارەزاین

---

(١) ئەم پەندە ئەلە زلە کوری مەحمود کوری جەوامێر ووتویەتی کە پیـــاوێکی قسەخۆش و بەناوبانگە ، لەکاتێکدا چووە بۆ مزگەوتی دێی [زۆم] وا ڕێك ئەکەوێ لەشی قورس ئەبێت . شەو مزگەوتەکە چرکە چرکێکی لێوە دێت ئەویش ڕائەکاتە دەرەوە ، لەبەر سەرما تا بەیانی دائەنیشی سالی دوایی ڕێی ئەکەویتەوە ئەو دێیـــە تەماشا ئەکات مزگەوتەکە ولاّغی داگیر کەری تیا بەستراوەتەوە ئەویش ئەلێ (شڕ جەماعەت بخۆ هەر بە من ئەوێری) .

٢ ـ گرد سەرەکویو سەرە چیریوش هەن •
٣ ـ گەدایی وەشا قورتیش خرابێنی

ل :ـ

١ ـ لەتەرە ڕیسە لەتەرە ڕیسە بو بە دمو هەری لەتەری مڕێسو
٢ ـ لوتە بازە بەینو چەمانە •
٣ ـ لچ بە ددانی مەزانو • زۆر نهێنیە

م :ـ

١ ـ مەلا نەبو دەگانە کەڵەشێر بلقاسم بەگا
٢ ـ مەواچەو مەژنەوە
٣ ـ ملۆ سەرو کەلو ئایشینە شارەزووری بێپیت کەرو

ن :ـ

١ ـ نە ئێندە شیرین بە قوت بدا نە ئێندە تاڵ بە تفاتۆ
٢ ـ نۆباوۆ نودشیەکان : لە سلیمانی لەسەر نۆرەئاوی نۆتشە شەڕیان کردوە
٣ ـ نانش بە گوشی ژاوان : نەزانە

و :ـ

١ ـ وەختیو جەنگ کەری ئاشتیت ویر بو
٢ ـ ویت مەکەرە مەقاش : دار دەستی خەڵک مەبە
٣ ـ وڵۆ دۆباڵینە بەرش‌مارو : لەکونی جاڵجاڵۆکەدا بێت دەری ئەهێنم

هـ :ـ

١ ـ هەریاگێو ئاشا کەچەڵ فەڕاشا
٢ ـ هەر چاك بڕچیان : ئەزان کردارە بۆژیان

٣ ـ هەر موێوش ، ساڵیو ڕستەن : زۆر زۆر زانە
ی :ـ

١ ـ یاخوا توون چی نەبو حەمامچی
٢ ـ یۆ نەگبەتیش ئاما بە توو ماسی خنیکیۆ
٣ ـ یۆ نانش نەبی لوی پیازی ئەسانی

ب ـ (نمونەیەك فۆلكلۆر بەمشێوەیە) ـ

هۆر لوا سلێنە
کەرگی بلا کولینە
هۆر لوا پاوە
ژەنی بنیا هەڵاوە .
جمعە بوارو شەمە وەش کەرو
شەمە بوارو پەنجو شەش کەرو

یاخوا وارۆ پەی خەلەی
گیواو بڕسو پەی گەلەی
وەیوە باڵۆ سەرو پیرا
یاخوا وارو پەی فەقیرا

دارەکەو کەلی شنە شنشا
وەشڵەیم با کەسیە جالە چەنیشا
سوورە هەڵالە چنوور خیزیان
شارەزوور گەرما پۆکەیم بێزیان

غەریب ئانە ئیا بلۆ پەی یەمەن
غەریب ئانەنە ملو تۆی کەفەن

تا دالێو مەنۆ بە داڵە هۆوە
منیشو بەدیار باڵاکەو تۆوە

(ڕازێك بۆ منال)

کــەرگە قوڵێ پامۆکی ، کۆتەنە دیزەی دانۆکی • نامــــاوە ئیسقانۆکی • مڵەی بوڵ بەسەر ، سۆرۆ لاسۆتە ، قالاو قنگ پڕوزیا ، چنار بەلگەشان ، ئاوی لێڵو وێڵ ، هەرزنســـەرەو قنگ • باوابێڵ وە قنگ ، ئاسیلی سەرە ماسیلی • بازار هۆر گیریا •

ـ گورانی ـ

سیا چەمانەی هەورامی مێژوویەکی زۆر کۆنی هــەیـە وەك مەقاماتێکە کە هەرگیز کۆن نابێت ، وە بە زۆر جۆر ئەوترێ •

١ ـ دەرەیی ٢ ـ بەزمی پەسەك ٣ ـ میناداد ٤ ـ ولە هــەنار گیان ٥ ـ خاڵ سیاو لەیلی ٦ ـ ئایشی رۆ •

بێجگە لەمانەش بەزمی‌تر زۆرە وەك شیرینـــەو خانم ، مەچـو مەچو ، خەجیم ، خەجی ، هەوری لەمل ، وەسەت مەرۆ ، لاوەلاوەکە ، کورپەلەی قەد باریك ، نارنجــەو توباگیـــان ، بۆ تورت کــرد بۆ تۆریای ، خڕنگە ، باران بارانە هتد •••

پزیشکی

ناوچەی هەورامان پیاوی حەکیمو پزیشـکی بەناوبانگی زۆری

تیا هەڵکەوتووە کە زۆر جۆر نەخۆشیان چار کردووە • لەکاتێکدا کە پزیشکی بەمجۆرەی ئەمڕۆ پێش کەوتوو نەبووە بەتایبەتی شکستە •

ماوەی شەست ساڵێك لەمەوبەر شیخ محمد کوڕی شیخ هیدایەت خەڵکی دێی [ڕوۆ وەرێ] بووە لەنزیك شاری هەورامانەوە ، کە یەکێك بووە لەو حەکیمانە • بۆنمونە :

١ ـ ئافرەتێك کلۆکی لەجێ ئەچێت ، لە کەوتنە خوارەوەدا ئەیبەن بۆلای ناوبراو ئەویش فرمان ئەدا ماوەی شەوو ڕۆژێك ئالیك بە ئەسپێك بدەن ، وە ئاوی نەدەنێ ، دوای تەواو بوونی ماوەکە ئەسپەکە بەڕووتی ئەهێنن ، وە ئافرەتەکەی سوار ئەکەن وە لەژێر سکی ئەسپەکەوە قاچی ئەبەستنەوە کاتێ ئەسپەکە ئەبەن بۆ ئاو خواردنەوە بەجۆری سکی بەرز ئەبێتەوە کلۆکی ئافرەت ئەچێتەوە جێی خۆێ •

٢ ـ ئافرەتێکی کە هەردوو باڵی بۆلای سەرەوە ئەوەستن شیخ محمد ئەیباتە ژوورێکی چۆڵەوە • لەناکاودا بەپەلە دەست ئەبات بۆ بەنەخوێنی ئافرەتەکە ، ئەویش لەشەرمدا هەردوو دەستی بۆ خوارەوە ڕائەتەکێنێ ، وە باڵەکانی جێی خۆیان ئەگرنەوە •

دیارە بێجگە لە شارەزایی ژیری یەکی بێ پایانی بەکارهێناوە لە چارەسەر کردنی هەموو جۆرە شکستە یەك دا

تەواو بوو

سوود لەم کتێبانەی خوارەوە وەرگیراوە •

١ ـ دیوانی مەولەوی ـ مامۆستا مەلا عبدالکریم
٢ ـ مێژووی ئەدەبی کوردي ـ مامۆستا علاء الدین سجادی •
٣ ـ مێژووی کوردو کوردستان ـ شێخ محمد آیة اللەی مەردوخي •
٤ ـ چوار کەشکۆلێ دەستنووسی کۆن •
٥ ـ چەند ژمارەیەك لە گۆڤاری دەنگی گێتی تازە •
٦ ـ پەراوی زەردەشت وەرگیراوی مامۆستا شاکر فتاح •
٧ ـ لێکۆلینەوەی ئەدەبی نوێی کورد ـ ساجد ئاوارە •
٨ ـ فرمیسکو هونەر ـ مامۆستا گۆران •
٩ ـ شاخی هەورامان ـ مامۆستا قانع •
١٠ـ چەند ژمارەیەك لە گوڤاری گەلاوێژ •
١١ـ چەند ژمارەیەك لە گوڤاری هیوا •
١٢ ـ چەند ژمارەیەك لە گوڤاری رۆژی نوی •

[ناواخــن]

	لاپــه
سەرەتا	٣

[بەشی یەکەم]

پیرشالیاری زەردەشتی	٥
جەژنی پیرشالیار	١١
نووسینی کۆنی ئەم ناوچەیە	١٣
لێکۆڵینەوەیەك لە سەر ئیبراهیم وزەردەشت	١٥
شوێن و ودیمەن وژیانی ئەم ناوچەیە	١٩

[بەشی دوەم]

وێژە = ئەدەب بەم شێوەیە	٢٤
سەیدەی هەورامی	٢٥
بێســارانی	٣٧
حاجی مەلا ئەحمەدی نۆدشی	٤٤
مەلاخدری ڕواری	٥١
میرزا شەفیعی پاوەیی	٥٤
عبداللە بەگی هەورامی	٥٧
میرزا عبدالقادری تەویلەیی	٦١
ئایةاللەی مەردوخی	٦٣
میرزا عبدالقادری پاوەیی	٦٥
دانای هەورامی	٧٠

[بەشی سێیەم]

مەولانا خالد	٧٧
غۆلام شاخان	٧٩

ناواخن

ناواخن	لاپـە
ئەحمەد بەگی کۆماسی	٨٠
خانای قوبادی	٨٣
[بەشی چوارەم]	
هەندێ لە پیاوە ئاینیەکان لەم ناوچەیەدا	٨٦
شێخی سراج‌الدین	
حاجی مەلانەذیری گەورە	٨٨
[بەشی پێنجەم]	
نمونەیەك لەپەندی پێشینیان	٩٠
نمونەیەك لەفولکلور	٩٥
گۆرانـــی	٩٦
پزیشـکی	٩٦

ڕاست	هەڵـە	دێـر	لاپەڕە

کلیه کتابهای منتشر شده دراین انتشاراتی را در منطقهٔ مکریان ازشعبهٔدوم این‌انتشاراتی‌واقع‌در بوکان کتابفروشی‌صالحی دریافت‌فرمائید .

خواهشمندیم این دو غلط که درذیل نوشته شده است درست کنید .

۱ ـ سراط	صراط
۲ ـ نداشته	داشته